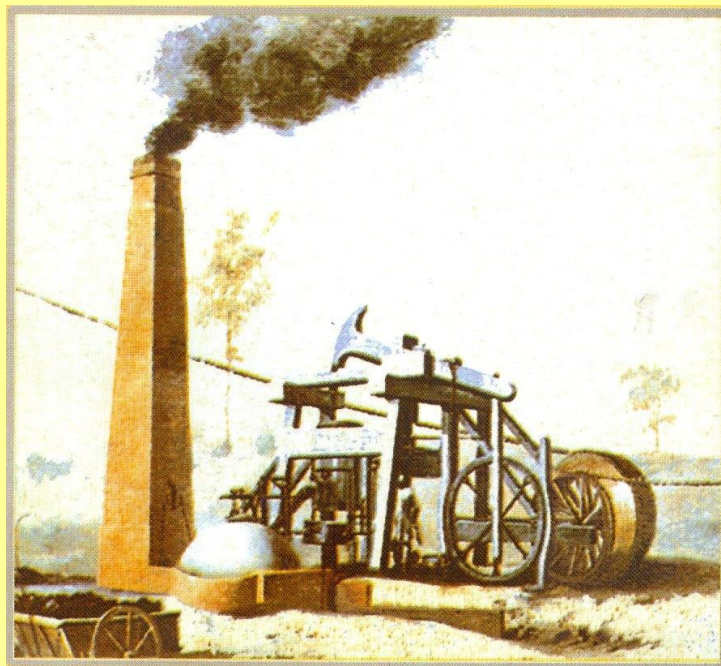

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού και
του Νεότερου Κόσμου 565-1815**

**Β΄ Γενικού Λυκείου
(Γενικής Παιδείας)**

**Τόμος
7ος**

Ιστορία του Μεσαιωνικού Και του Νεότερου Κόσμου 565-1815

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

**Τόμος 7ος
1η έκδοση**

Συγγραφική ομάδα

**Ιωάννης Δημητρούκας, δρ. Ιστορίας
Θουκυδίδης Ιωάννου, δρ. Ιστορίας,
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων
Κώστας Μπαρούτας, δρ. Αισθητικής
- Ιστορίας Τέχνης**

Επιστημονικός Επόπτης

**Ταξιάρχης Γ Κόλιας, Καθ. του Βίου
και Πολιτισμού των Βυζαντινών της
Φιλοσ. Σχολής του Πανεπ. Αθηνών**

Υπεύθυνος για το Παιδ. Ινστιτούτο:

**ΙΩΣΗΦ ΠΕΡΑΚΗΣ, δρ Φιλ.,
Πάρεδρος του Π.Ι.**

Επιτροπή αξιολόγησης

**Ιωάννης Ε. Βρεττός, Καθηγητής
του Παν/μίου Αθηνών
Μιχαήλ Παπαστυλιανού, μ. δ.
Ιστορικός., εκπαιδευτικός Δ.Ε.
Αθανάσιος Χρήστου, δρ. , εκπ. Δ.Ε.**

Ομάδα αναθεώρησης

Γεώργιος Δάλκος, δρ. Παιδαγωγικής,
Πάρεδρος με θητεία του Π.Ι.

Δημήτριος Γιαννακόπουλος, δρ.
Ευρωπαϊκής Ιστορίας, εκπ/κός. Δ.Ε.

Αντώνιος Μαστραπάς, δρ.

Αρχαιολογίας. εκπαιδευτικός Δ.Ε
Βασιλική Σακκά, μ.δ. Ιστορίας,
εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Επιτροπή αξιολόγησης της αναθεώρησης

Γεώργιος Μοσχόπουλος, Αναπληρ.
Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής
Ιστορίας Παν. Πατρών

Μαρία Ντούρου–Ηλιοπούλου, Επίκ.
Καθηγήτρια Ιστορίας Μέσων-
Νεοτέρων Χρόνων Παν. Αθηνών

Γεώργιος Σιμπιλίρης, δρ. Νεότερης
Ιστορίας, εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Χαρά Δημητρακοπούλου,
εκπαιδευτικός Δ.Ε.

Εποπτεία και συντονισμός
αναθεώρησης

Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα, δρ.
Ιστορίας Σύμβουλος του Π.Ι

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής
(Αθηνά Χριστοπούλου)
(Επιμέλεια: Δήμητρα Τζώρτζη)

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**Ιωάννης Δημητρούκας
Θουκυδίδης Ιωάννου
Κώστας Μπαρούτας**

**Ιστορία του Μεσαιωνικού
Και του Νεότερου Κόσμου
565-1815**

**Β΄ Ενιαίου Λυκείου
Γενικής Παιδείας**

Τόμος 7^{ος}

5. Το τέλος της Λατινοκρατίας

Με την παράδοση του Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) το 1669 ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Κρήτης και αποκαταστάθηκε η γεωγραφική, η πολιτική και η οικονομική ενότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ανατολή. Ο κύκλος όμως των βενετοτουρκικών συγκρούσεων θα κλείσει οριστικά με τη Συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), όταν οι Βενετοί θα εγκαταλείψουν πλέον οριστικά την Πελοπόννησο.

Εκτοτε η βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο περιορίστηκε στα Επτάνησα, τα οποία το 1797 με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο περιήλθαν στη Γαλλία, Το 1800 η ρωσοτουρκική συνθήκη της Κωνσταντινούπολης έθεσε τέρμα στη γαλλική κατοχή και δημιούργησε την ημι-

αυτόνομη Πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νήσων, φόρου υποτελή στον σουλτάνο και με την υποχρέωση να δέχεται ρωσικό στρατό επί του εδάφους της.

Μετά την έναρξη του νέου ρωσο-τουρκικού πολέμου (1806) η Τουρκία έχασε κάθε δικαίωμα πάνω στα Επτάνησα, τα οποία όμως με τη συνθήκη του Τίλσιτ (1807) περιήλθαν πάλι υπό γαλλική κυριαρχία. Μετά το 1809 οι Άγγλοι άρχισαν να καταλαμβάνουν το ένα μετά το άλλο τα νησιά του Ιονίου στο πλαίσιο της επιθετικής τους πολιτικής εναντίον του Ναπολέοντα. Τελικά, με τη Συνθήκη των Παρισίων (Νοέμβριος 1815) ιδρύθηκαν τα Ηνωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων και τέθηκαν υπό την προστασία της Αγγλίας.

6. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

α. Η πορεία προς την παρακμή

Από το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα και ιδίως μετά το θάνατο του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1566) η Οθωμανική Αυτοκρατορία αρχίζει να παρακμάζει, για πολλούς λόγους που συνδέονται άμεσα με τη δομή και την οργάνωσή της.

Ο παραδοσιακός χαρακτήρας του Οθωμανικού Κράτους

Η κάμψη των κατακτήσεων από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα συντέλεσε και στην αποδυνάμωση του πνεύματος του ιερού πολέμου, που αποτελούσε τον πρωταρχικό λόγο ύπαρξης της αυτοκρατορίας και την πηγή έμπνευσης των μου-

σουλμάνων μαχητών. Εξάλλου, η παραδοσιακή αποστροφή των Οθωμανών προς τη δυτική γνώση παρεμπόδιζε την τεχνική και επιστημονική πρόοδο, ενώ η απροθυμία τους για την εκμάθηση ξένων γλωσσών, τους ανάγκασε να χρησιμοποιούν ως διερμηνείς και διπλωμάτες γλωσσομαθείς χριστιανούς (Δραγομάνοι* ή Δραγουμάνοι), και από τις αρχές του 18ου αιώνα, σχεδόν αποκλειστικά τους Φαναριώτες.

Το πρόβλημα των δημοσίων οικονομικών

Η ανάσχεση της κατακτητικής ορμής και η απώλεια εδαφών από το 17ο αιώνα είχαν ως συνέπεια τη μείωση των δημοσίων εσόδων. Παράλληλα, επικράτησε η ανάθεση των δημοσίων αξιωμάτων κατόπιν

πλειστηριασμού και ο θεσμός της εκμίσθωσης των δημοσίων προσόδων στον πλειοδότη. Η πρακτική αυτή, όπως και η καθήλωση της παραγωγικής διαδικασίας σε παραδοσιακές δομές, παρεμπόδισαν την ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής. Η βιοτεχνία, επίσης, δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε βιομηχανία. Η χρήση από το 16ο αιώνα των νέων θαλάσσιων δρόμων μείωσε ή και εκμηδένισε τη σημασία των χερσαίων δρόμων και των λιμανιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τη μεταφορά των αποικιακών προϊόντων από την Ανατολή. Εξάλλου, η εισροή χρυσού και αργύρου από την Αμερική επέφερε υποτίμηση του οθωμανικού νομίσματος.

Τέλος, η άρχουσα οθωμανική τάξη αδιαφόρησε για την οικονομική ανάπτυξη, καθώς είχε αποκλειστικό

σχεδόν προσανατολισμό προς το στρατό και τη διοίκηση, και δεν δραστηριοποιήθηκε στον επιχειρηματικό τομέα. Το γεγονός αυτό έδωσε τη δυνατότητα στους υπόδουλους λαούς της Βαλκανικής να αναλάβουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Ιδιαίτερα οι Έλληνες, παρουσίασαν κατά το 18ο αιώνα σημαντική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Η οικονομική διεξόδωση της Δύσης

Η παραδοσιακή αποχή των Οθωμανών από τη ναυτιλία και το εμπόριο επέτρεψε στις ευρωπαϊκές χώρες να κυριαρχούν εμπορικά στο μεσογειακό χώρο. Την ευκαιρία αυτή εκμεταλλεύτηκαν και οι Έλληνες, οι οποίοι υψώνοντας ξένες σημαίες στα καράβια τους, ανέπτυξαν έντο-

νη δραστηριότητα στον τομέα των θαλάσσιων μεταφορών.

Επιπλέον, η ανάγκη συμμαχιών ανάγκασε το Οθωμανικό Κράτος να προβαίνει σε συνεχείς ανανεώσεις των διομολογήσεων, δηλαδή των εμπορικών συμφωνιών με τα ευρωπαϊκά κράτη, πρακτική η οποία κατέληξε σε αποικιακή εκμετάλλευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες.

Η εγκατάλειψη της υπαίθρου

Η καταπίεση και η εκμετάλλευση των κατοίκων της υπαίθρου από τα όργανα της επαρχιακής διοίκησης, οι δυσβάστακτοι φόροι, η χαμηλή παραγωγή λόγω μη ανανέωσης των μεθόδων καλλιέργειας, η ανασφάλεια από τη ληστεία, ανάγκαζαν τους χωρικούς να εγκαταλείπουν

την ύπαιθρο και να καταφεύγουν στις πόλεις ή στο εξωτερικό. Το φαινόμενο της ερήμωσης ολόκληρων χωριών πήρε τέτοιες διαστάσεις κατά το 18ο αιώνα, που απόκλήθηκε η μεγάλη φυγή.

Την ίδια εποχή αναπτύχθηκε μια τάση χλιδής και κατασπατάλησης του δημόσιου πλούτου σε ποικίλες εορταστικές δραστηριότητες δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα.

Η κεντρική διοίκηση: μείωση της εξουσίας του σουλτάνου και αύξηση της δύναμης της Αυλής

Οι περισσότεροι σουλτάνοι μέχρι τον Σουλεϊμάν το Μεγαλοπρεπή (1520-1566) αναδείχθηκαν για την ικανότητα και την ευφυΐα τους, έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τις υποθέσεις του κράτους και διηύθυναν προσωπικά τις εκστρατείες. Μετά

τη χαλάρωση όμως της κατακτητικής ορμής οι σουλτάνοι επιδίδονται στη χλιδή και τον τρυφηλό βίο.

Επίσης, από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα άρχισαν να εκτοπίζονται οι προερχόμενοι από το παιδομάζωμα ανώτατοι αξιωματούχοι του περιβάλλοντος του σουλτάνου και να αντικαθίστανται από την οθωμανική αριστοκρατία. Αυτό είχε ως συνέπεια, λόγω του κλειστού χαρακτήρα της τάξης αυτής, τον εκφυλισμό της ηγετικής ομάδας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι η εξουσία του σουλτάνου προοδευτικά μειώνεται και υποκαθίσταται από την Αυλή και το μεγάλο βεζίρη*, που είναι επικεφαλής του μεγάλου διβανίου (κρατικού συμβουλίου).

Η επαρχιακή διοίκηση και ο στρατός

Τη γενικότερη εικόνα της παρακμής συμπληρώνει και η πλήρης αποδιοργάνωση και διαφθορά της επαρχιακής διοίκησης. Οι οθωμανικές αρχές των επαρχιακών κέντρων, μέρος και αυτές ενός συστήματος σε κρίση, καταπίεζαν με το χειρότερο τρόπο τους υπηκόους, εκμεταλλευόμενες το θεσμό της εκμίσθωσης των δημοσίων εσόδων. Τα τιμάρια, που είχαν δημόσιο χαρακτήρα, μετατράπηκαν σταδιακά σε ιδιωτικά τσιφλίκια και η θέση των χωρικών που τα καλλιεργούσαν επιδεινώθηκε δραματικά. Η παρακμή του τιμαριωτικού συστήματος προκάλεσε και τη διάλυση του επίλεκτου στρατιωτικού σώματος των σπαχήδων τιμαριούχων.

Κρίση εκδηλώθηκε επίσης και στο στρατό των γενιτσάρων. Η βαθμιαία εγκατάλειψη του θεσμού του παιδομαζώματος, η δυνατότητα αθρόας διείσδυσης στο σώμα και η χαλάρωση της πειθαρχίας ήταν τα κυριότερα αίτια της παρακμής. Σε ανάλογη αποδιοργάνωση οδηγήθηκε και ο στόλος. Η έλλειψη επαρκών πληρωμάτων και η υστέρηση στην τεχνική καθιστούσε το οθωμανικό ναυτικό λιγότερο αποτελεσματικό από εκείνο των ευρωπαϊκών χωρών.

Φυγόκεντρες τάσεις

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά το 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα έδινε την εικόνα ενός κράτους σε αποσύνθεση. Η κατάσταση αυτή ευνοούσε τη διακίνηση ανατρεπτικών ιδεών, καθιστούσε προσφορότερο

το έδαφος για απελευθερωτικές κινήσεις των υπόδουλων λαών της Βαλκανικής και διευκόλυνε τις φυγόκεντρες τάσεις των κατά τόπους ισχυρών τοπικών αξιωματούχων.

Μέσα στο κλίμα αυτό εντάσσονται το απελευθερωτικό όραμα του Ρήγα, η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και η προετοιμασία του Αγώνα, η επανάσταση στη Σερβία το 1804 και οι αποσχιστικές κινήσεις του Αλή πασά των Ιωαννίνων, του πασά του Βιδινίου Πασβάνογλου και του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου.

Κωνσταντινούπολη, γκραβούρα
εποχής

Η Κωνσταντινούπολη, κέντρο τον πλούτου και της χλιδής. Κατά το 18ο αι. ο σουλτάνος και η οθωμανική αριστοκρατία επιδίδονται σε μια πρωτοφανή επίδειξη πλούτου και χλιδής. Επίκεντρο αυτού του φαινομένου είναι η Κωνσταντινούπολη που συναγωνίζεται το Ισπαχάν και τις Βερσαλίες. Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΔΙΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΙΣ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΧΩΡΕΣ

ΕΤΟΣ.....ΧΩΡΑ

1535.....Γαλλία

1580.....Αγγλία

1612.....Κάτω Χώρες

1615.....Αυστρία

1774.....Ρωσία

Οι Διομολογήσεις

Οι διομολογήσεις είχαν τη μορφή διμερών αμφοτεροβαρών συμβάσεων για τη φιλία και το εμπόριο. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχωρούσε στις ευρωπαϊκές δυνάμεις εμπορικά προνόμια και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις υπόσχονταν ως αντάλλαγμα τη φιλία τους. Αλλά επειδή στην περίπτωση αυτή δεν

υπάρχει αμοιβαιότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στην ουσία οι διομολογήσεις ήταν μονομερείς πράξεις σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που επιβεβαιώνει τον αποικιακό χαρακτήρα τους. Μ' αυτόν τον τρόπο η εκμετάλλευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας λάμβανε τη μορφή κανόνα του διεθνούς δικαίου.

Το καθεστώς των διομολογήσεων καταργήθηκε με τη συνθήκη της Λωζάννης το 1923.

Διοικητική και κοινωνική αποσύνθεση

Οι επαρχιακοί διοικητές περνούν μια ζωή βασανιστική: ο φόβος της ανακλήσεως τους φέρνει κοντά στην τρέλλα. Οσο κι' αν είναι τίμιοι, παρασύρονται στην αδικία και την αρπαγή. Αλλά και εκεί που φθάνουν δεν βρίσκουν τίποτε να πάρουν. Οι προκάτοχοι τους έχουν αρπάξει ό,τι μπορούσε να πάρει κανείς. Δεν ησυχάζουν από τους τοκούς των δανείων που αναγκάστηκαν να συνάψουν για να αγοράσουν το αξίωμα. Η συμπεριφορά των καδήδων δεν είναι καλύτερη: αυτοί βγάζουν τις αποφάσεις στο σφυρί· η απληστία τους δεν εξισώνεται παρά μόνο με τα χρέη· δείχνουν αγανακτισμένοι για ένα πουγγί γεμάτο καπνό (τότε απα-

γορευμένο) οι ίδιοι όμως δε διστάζουν να συσσωρεύσουν πουγγιά γεμάτα με χρυσάφι. Οι πλούχοντες των επαρχιών είναι αρπακτικά πτηνά, πρόθυμοι από πλεονεξία να παραδώσουν τα θύματά τους στα νύχια των διοικητών· αυτοί ενοχοποιούν τον κόσμο για φανταστικά εγκλήματα και μετά μοιράζουν τη λεία με το διοικητή.

Απόσπασμα από κείμενο (1692) του Τούρκου ποιητή Yusuf Nabi, Εκδοτική Αθηνών, Ιστορία του ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ', Αθήναι 1975, σελ. 106.

Το τιμαριωτικό σύστημα

Στις κατακτημένες περιοχές εγκαθιδρύθηκε το οθωμανικό τιμαριωτικό σύστημα. Σύμφωνα με αυτό, οι γαίες της επικράτειας ανήκαν στο σουλτάνο (εκπροσωπούσε το κράτος) που τις εκχωρούσε κατά βούληση σε αντιπροσώπους του με τη μορφή τιμαρίου (timar) ζιαμετίου (ziamet) και χασίου (hass). Τα ζιαμέτια και τα χάσια είναι ουσιαστικά ανώτερες κατηγορίες τιμαρίων και γι' αυτό οι έννοιες αυτές αποδίδονται συχνά με τον κοινό όρο τιμάρια. Το κράτος παραχωρούσε την ισόβια επικαρπία των τιμαρίων (δικαίωμα είσπραξης ορισμένων φόρων) στους δικαιούχους με τον όρο ότι θα ανταποκρίνονταν σε συγκεκρι-

μένες διοικητικές ή στρατιωτικές υποχρεώσεις. Αν αυτές δεν εκπληρώνονταν, το κράτος είχε το δικαίωμα να ανακαλέσει το τιμάριο. Πάνω στο σύστημα αυτό στηριζόταν η αποτελεσματική διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο της ακμής της.

Τα χάσια παραχωρούνταν σε ανώτατους αξιωματούχους της Αυλής και σε πασάδες, ενώ τα τιμάρια και τα ζιαμέτια στους σπαχήδες (sipahi). Οι τελευταίοι είχαν ως κύριο καθήκον να εντάσσονται κατά τις εκστρατείες στις τάξεις των ιππέων υπό την ηγεσία του σαντζάκμπεη (διοικητής ευρύτερης περιφέρειας).

β. Οι απαρχές τον Ανατολικού Ζητήματος

Ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα οι Οθωμανοί είχαν χάσει μεγάλο μέρος από τα εδάφη που κατείχαν στη Βαλκανική και την κεντρική Ευρώπη. Λίγα χρόνια αργότερα ο Μεγας Πέτρος της Ρωσίας (1682-1725) εγκαινίασε τη ρωσική επεκτατική πολιτική σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Εκτοτε, σχεδόν κάθε αναμέτρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις οδηγούσε στην εδαφική της συρρίκνωση. Ταυτόχρονα όμως με την αποχώρηση των Οθωμανών από τα κατακτημένα εδάφη γεννήθηκε και το λεγόμενο Ανατολικό Ζήτημα, το ζήτημα δηλαδή της τύχης των εδαφών αυτών με τις συνεπακόλουθες διεθνείς επιπλοκές.

Κατά το 18ο αιώνα η Ρωσία, με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) καθιερώθηκε πλέον ως μια μεγάλη δύναμη που διεκδικούσε τουλάχιστον συμμετοχή στα σχέδια των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων για την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Αλλά και η Αυστρία, από το τέλος του 17ου αιώνα, έστρεψε την προσοχή της προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία διεκδικώντας μερίδιο από ενδεχόμενο διαμελισμό της. Αν και πρωτοστάτησε, όμως, στις συγκρούσεις της περιόδου αυτής, δεν διαδραμάτισε κανένα ιδιαίτερο ρόλο στις εξελίξεις στα Βαλκάνια και στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, παρά μόνο ως παράγοντας ισορροπίας στις ευρωπαϊκές σχέσεις.

Η εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο (1798-1799) έδωσε νέα τροπή στο Ανατολικό Ζήτημα με την εμφάνιση στο προσκήνιο ενός νέου παράγοντα, της Αγγλίας. Η χώρα αυτή είχε αναπτύξει σημαντική εμπορική δραστηριότητα στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου κυρίως από το 1580, οπότε απέσπασε τις πρώτες διομολογήσεις από την Πύλη. Η στρατιωτική παρουσία της Αγγλίας στη Μεσόγειο δεν ήταν σημαντική. Η κάθοδος όμως του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο και οι φήμες για σχεδιαζόμενη γαλλική επιχείρηση εναντίον των Ινδιών οδήγησαν σε μια κατακόρυφη αύξηση της αγγλικής δραστηριότητας στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η ανάγκη των Άγγλων να διασφαλίσουν με κάθε τρόπο το δρόμο τους προς τις Ινδίες, αύξησε τη

στρατηγική σημασία της Αιγύπτου και γενικότερα της Ανατολικής Μεσογείου, όπου η Αγγλία φοβόταν μήπως ενισχυθεί σε βαθμό επικίνδυνο για τα συμφέροντά της η επιρροή της Γαλλίας ή της Ρωσίας. Η καταστροφή του γαλλικού στόλου στο Αμπουκίρ (1798) ανέκοψε την επεκτατική πολιτική του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο, ενώ η αδιατάρακτη εξουσία του σουλτάνου στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούσε ως φραγμός για την έξοδο της Ρωσίας στη Μεσόγειο. Γι αυτό η Αγγλία υπέγραψε το 1799 συνθήκη με την Οθωμανική Αυτοκρατορία με την οποία εγγυήθηκε για 8 χρόνια την εδαφική ακεραιότητα της τελευταίας.

Η αγγλογαλλική Συνθήκη της Αμιένης (1802) αποτέλεσε ένα ακόμη βήμα για τη διεύρυνση του ρόλου

της Αγγλίας στη Μεσόγειο με κέντρο δράσης τη Μάλτα, την οποία είχε καταλάβει ο αγγλικός στόλος το 1800. Η συνθήκη αυτή υποχρέωνε τους Γάλλους να επιστρέψουν την Αίγυπτο στο σουλτάνο και να παραιτηθούν οριστικά από τα Επτάνησα.

Με την έναρξη του ρωσοτουρκικού πολέμου το 1806 η ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έλαβε τη μορφή δόγματος για την Αγγλία. Το δόγμα αυτό, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δέσποζε στην αγγλική εξωτερική πολιτική το 19ο αιώνα και είχε αρνητικές συνέπειες αργότερα τόσο για την Επανάσταση του 1821, όσο και για την εξέλιξη του νεοελληνικού κράτους.

Η χώρα της συμφοράς

Το οθωμανικό κράτος είναι η χώρα της συμφοράς. Δε μοιάζει με καμιά άλλη επικράτεια της γης. Από την Κωνσταντινούπολη ως το πιο ακραίο σημείο του Ευξείνου, από τον Βόσπορο ως την Αδριατική οι πόλεις της είναι κοπρώνες, τα χωριά της φωλιές ερημώσεως. Παντού γίνεται λόγος μόνον για πανώλη ή για πυρκαϊές ή για επιδημίες ή για λιμό. Κοντά στις πύλες των πόλεων στέκονται κρεμάλες και πύργοι κρανίων. Τις αυλές των πασάδων στολίζουν κεφάλια ματωμένα, παλούκια και όργανα βασανισμού. Στους δρόμους τριγυρνούν μόνο κουρελιάρηδες. Επειδή δεν υπάρχει αστυνομία, ούτε τάξη υπάρχει ούτε ασφάλεια ούτε ησυχία. Ημερότητα

ηθών δεν υπάρχει στη χώρα αυτή. Όποιος έχει λίγα χρήματα τα κρύβει βαθιά μέσα στη γη. Όποιος έχει σκεύη πολύτιμα τα κρύβει μέσα στο γυναικωνίτη και καθένας περνά τη ζωή του φτωχικά, ώστε μέσα στην αφάνεια να μπορέσει να ζήσει.

F. Rouqueville, Voyage de la Grece, τομ.2, Παρίσι 1826, σελ. 231. Από το βιβλίο του Απ. Βακαλοπούλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 693-694.

Ο Rouqueville ταξίδεψε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την περίοδο 1798-1801.

Το Ανατολικό Ζήτημα

Με την ευρύτερη σημασία του όρου αυτού εννοούμε το ζήτημα της τύχης των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά τη βαθμιαία παρακμή της και την υποχώρησή της από την Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή.

Για τις μεγάλες δυνάμεις ασφαλώς δεν προείχε η απόδοση των εδαφών αυτών στους δικαιούχους λαούς, αλλά η ένταξή τους στη σφαίρα κατοχής ή επιρροής τους.

Μέσα στο πνεύμα αυτό και με δεδομένο τον οξύτατο ανταγωνισμό σε διεθνές επίπεδο, σταθερός στόχος της καθεμιάς δύναμης σε σχέση με το Ανατολικό Ζήτημα ήταν αφενός να υπηρετηθούν κατά τον καλύτερο

τρόπο τα δικά της συμφέροντα και αφετέρου να αποφευχθούν ενδεχόμενες ενδοευρωπαϊκές συγκρούσεις οι οποίες θα έβλαπταν όλους τους ενδιαφερόμενους.

Ερωτήσεις

- 1. Αξιοποιώντας τις γνώσεις σας και από τα προηγούμενα κεφάλαια να εξηγήσετε τους λόγους κάμψης της οθωμανικής δύναμης από το 17ο αιώνα και εξής.**
- 2. Να απαριθμήσετε τους λόγους για τους οποίους η εμπορική διεξόδωση της Δύσης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρνητικά αποτελέσματα για την οικονομία της.**

3. Πώς δημιουργήθηκε το Ανατολικό Ζήτημα. Να προσδιορίσετε τη στάση κάθε μιας από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και να την ερμηνεύσετε.

7. Η πνευματική ζωή κατά το 17ο και 18ο αιώνα

1. Η ανάπτυξη των επιστημών και της φιλοσοφίας

Η Φιλοσοφία. Κατά το 17ο αιώνα επικρατούν ο εμπειρισμός, όπως διατυπώθηκε από τον Φραγκίσκο Βάκωνα στο Νέο Όργανο (1620) και ο ορθολογισμός*, που θεμελίωσε ο γάλλος Καρτέσιος (1596-1650), στο έργο του Λόγος για τη μέθοδο. Ο άγγλος Τζον Λόκ (1632-1704) συνδυάζει τον εμπειρισμό με τον ορθολογισμό και θεωρείται πρόδρομος του Διαφωτισμού με τις ιδέες του για τις ατομικές ελευθερίες. Ο ολλανδοεβραίος Μπαρούχ Σπινόζα είναι πανθειστής* και ταυτίζει τον Θεό με τη φύση στο βιβλίο του Ηθική, ενώ ο γερμανός Λάι-

μπνιτς (1646-1716) διατύπωσε μια ιδεαλιστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία όλα τα όντα αποτελούνται από μονάδες, μεταξύ των οποίων υφίσταται μια προκατασκευασμένη αρμονία.

Κατά το 18ο αιώνα οι περισσότεροι φιλόσοφοι υιοθετούν τον εμπειρισμό και τη γνωσιολογία, ενώ σημαντικό είναι ο αριθμός των υλιστών φιλοσόφων. Ο γερμανός φιλόσοφος Εμμανουήλ Καντ (1724-1804) στο περίφημο έργο του Κριτική του καθαρού λόγου αμφισβητεί την ορθότητα της ερμηνείας του κόσμου με βάση τον ορθό λόγο και την άποψή του θα ασπαστούν και άλλοι γερμανοί φιλόσοφοι. Ωστόσο, οι περισσότεροι φιλόσοφοι είναι Γάλλοι, που η συγγραφική τους δραστηριότητα επεκτείνεται και σε άλλα θέματα, πέραν της φιλοσοφί-

ας. Εγινε ήδη λόγος για τον Βολταίρο, τον Μοντεσκιέ και τον Ρουσσό. Οι γάλλοι φιλόσοφοι υπήρξαν και συνεργάτες στη συγγραφή της περίφημης *Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας*, που εξέδωσε ο Ντιντερό.

Οι φυσικές επιστήμες. Κατά το 17ο αιώνα, η πρόοδος σε όλους τους τομείς είναι εντυπωσιακή. Οι θεωρίες του Κέπλερ και του Γαλιλαίου γίνονται ευρύτερα γνωστές. Ο άγγλος Νεύτων (1643-1727) διατύπωσε τους νόμους της παγκόσμιας έλξης, Ο Καρτέσιος εισήγαγε την αναλυτική γεωμετρία και ο Λάιμπνιτς (1646-1716) τον απειροστικό λογισμό*, ενώ ο γάλλος Πασκάλ (1623-1662) διατύπωσε τους νόμους της ατμοσφαιρικής πίεσης, της ισορροπίας των υγρών κ.ά.

Οι θετικές επιστήμες γνώρισαν

ιδιαίτερη ανάπτυξη κατά το 18ο αιώνα, οι εφαρμογές τους υποστηρίχθηκαν από τις κυβερνήσεις αρκετών κρατών και άνοιξαν νέους ορίζοντες στην ανθρώπινη σκέψη, βελτιώνοντας ταυτόχρονα τη ζωή σε πρακτικό επίπεδο, Σημαντικές υπήρξαν οι έρευνες στον ηλεκτρισμό από τον αμερικανό **Βενιαμίν Φραγκλίνο** (1706-1790), ο οποίος κατασκεύασε το αλεξικέραυνο, ενώ ο ιταλός **Βόλτα** (1745-1827) κατασκεύασε την πρώτη γαλβανική στήλη. Ο σκώτος **Τζέιμς Βατ** (1736-1819) τελειοποίησε την ατμομηχανή και οι αδελφοί **Μογκολφιέ** κατασκεύασαν το πρώτο αερόστατο. Ο γάλλος **Λαβουαζιέ** (1743-1794) διατύπωσε την αρχή της αφθαρσίας της ύλης, ο φυσιογνώστης **Λαμάρκ**

συνέλαβε τη θεωρία της εξέλιξης των ειδών και ο φυσιοδίφης Μπυφόν τη θεωρία της γεωλογικής εξέλιξης. Τέλος, ο πρῶσσοσ Φαρενάιτ, ο σουηδός Κέλσιος και ο γάλλοσ Ρεωμύρ κατασκεύασαν τα πρῶτα θερμόμετρα.

Η Ιστορία. Οι μεγαλύτεροι ιστορικοί του 18ου αιώνα είναι ο ιταλός Βίκο (1668-1744) και ο άγγλοσ Εδουάρδοσ Γίββων (1737-1794). Ο πρῶτοσ διακρίνει στην ιστορία όλων των λαών τρεις φάσεισ: τη θεϊκή, την ηρωική και την ανθρώπινη. Ο Γίββων στο έργο του Παρακμή και πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας παρακολουθεί τη γενική κατεύθυνση της ιστορίας και όχι μόνο τα πρόσωπα και τα γεγονότα, όπως συνηθιζόταν μέχρι τότε, εντούτοις είναι υπερβολικός στις δυσμε-

νείς κρίσεις - του για το βυζαντινό πολιτισμό.

Η μετακομιδή των λειψάνων του Βολταίρου

Το πρωί λοιπόν εξήλθεν η άμαξα συρομένη από δώδεκα λευκούς ωραίους ίππους. Από το έν μέρος της αμάξης ήτον γεγραμμένον: "Αν ο άνθρωπος εγεννήθη αυτεξούσιος, πρέπει να κυβερνάται και να δεσπόζεται μόνος του", από το άλλο:" Ο άνθρωπος έχει την εξουσίαν και το δικαίωμα να κολάζει τους τυράννους του". Επάνω εις την θήκην του λειψάνου του ήτον το άγαλμα του Βολταίρου απαραλλάκτως όμοιον, κείμενον εις την κλίνην ύπτιον, σκεπασμένον με πάπλωμα πλην του προσώπου. Εις την θήκην ήτον η παρούσα επιγραφή: "Ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός, ε-

φώτισε το ανθρώπινον πνεύμα, και μας προητοίμασεν εις την υποδοχήν της ελευθερίας". Εις κάθε άλογον ήτον ένας ιπποκόμος ενδεδυμένος ρωμαϊκήν στολήν, προ της αμάξης ήτον και άλλο άγαλμα του Βολταίρου, καθήμενον εις θρόνον, και τριγύρω του αι εικόνες όλων των μεγάλων ανθρώπων φερόμενοι επάνω εις κοντάρια, οίον του Ρουσσό, του Μιραβό και των τοιούτων. Κατόπιν αυτού του καθημένου αγάλματος, εις μίαν μικράν βιβλιοθήκην, όλα του τα συγγράμματα εις εβδομήκοντα τόμους χρυσοδεμένους (επειδή ηξεύρεις ότι αυτός ήρχισε να γράφει από των 17 ετών της ηλικίας του, και έγγραφεν έως του ογδοηκοστού τρίτου έτους. Το πρώτον του σύγγραμμα ήτον μία τραγωδία, Οιδίπους λεγομένη, την οποίαν έγγραφεν προ του Βολταί-

ρου και ο ημέτερος Σοφοκλής). Την βιβλιοθήκην αυτήν περιεκύκλωναν όλοι οι σπουδαίοι και Ακαδημαϊκοί του Παρισιού. Δεν σε λέγω τα μουσικά όργανα, το άπειρον πλήθος όσον προηγείτο και ηκολούθει αυτήν την παράδοξον λιτανείαν, όσον ήτον διεσπαρμένον εις τους τόπους όλους της πόλεως, όθεν είχε περάσει η πομπή, το πλήθος των ξένων, όσοι ήλθον από όλα τα ξένα μέρη της Ευρώπης -Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίται- επειδή είχαν την είδησιν προ ενός σχεδόν μηνός. Τούτο μόνον σε λέγω: ότι είδον προ τούτου και την κηδεΐαν του Μιραβό, αλλά δεν ηξεύρω ποίαν να ονομάσω λαμπροτέραν. Το λείψανον εξήλθε εις τας εννέα ώρας το πρωί από την Βασιλίαν και μόλις έφθασεν εις την εκκλησίαν το μεσονύκτιον.

**Αδ. Κοραΐς, Επιστολαί προς
Πρωτοφάλητην, Εισαγωγή,
σημειώσεις και επιμέλεια Λ.Ι.
Βρανούση, Σύλλογος προς Διάδοσιν
Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1959,
σελ.60-61.**

Νόμος, Ελευθερία και Ισότητα

**Όλοι οι νόμοι που δεν εγκρίθηκαν
από τον λαό είναι άχρηστοι...Για να
είναι ισχυροί οι νόμοι χρειάζεται μια
κυβέρνηση, όμως κυρίαρχος είναι ο
υπουργός του λαού. Αν αναζητή-
σουμε σε τι συνίσταται το μεγαλύ-
τερο αγαθό όλων, που οφείλει να
είναι ο σκοπός κάθε νόμου, θα
βρούμε ότι αυτό συνοψίζεται σε δύο
πρωταρχικά αντικείμενα: την ελευ-
θερία και την ισότητα.**

**Z.Z. Ρουσσό, Το Κοινωνικό
Συμβόλαιο**

Η πολιτική εξουσία και η ελευθερία των πολιτών

Κανένας άνθρωπος δεν έχει από τη φύση το δικαίωμα να διατάζει τους άλλους. Η ελευθερία είναι ένα δώρο του ουρανού και κάθε άτομο έχει δικαίωμα να την απολαμβάνει... Η δύναμη που αποκτιέται με τη βία είναι σφετερισμός. Το να υποκλίνεσαι μπροστά σε έναν άνθρωπο ή μπροστά σε μία εικόνα δεν είναι παρά μια εξωτερική τελετή, για την οποία ο αληθινός θεός, που εξετάζει την καρδιά και το πνεύμα, δεν ενδιαφέρεται καθόλου. Ο ηγεμόνας, λοιπόν, δεν μπορεί να χρησιμοποιεί τη δύναμη και τους υπηκόους του χωρίς τη συναίνεση του έθνους.

**Ντιντερό, από το λήμμα Πολιτική
Εξουσία στην Εγκυκλοπαίδεια.**

Ο αγγλικός κοινοβουλευτισμός

Το αγγλικό έθνος είναι το μόνο πάνω στη γη που κατόρθωσε να ρυθμίσει τη δύναμη του βασιλιά αντιστεκόμενο σ' αυτή και με συνεχείς προσπάθειες εγκαθίδρυσε αυτό το σοφό σύστημα όπου ο ηγεμόνας, παντοδύναμος για το καλό, με δεμένα τα χέρια, για το κακό, όπου οι αριστοκράτες είναι μεγάλοι χωρίς ιταμότητα και χωρίς υποτελείς και όπου ο λαός κατανέμει την εξουσία χωρίς σύγχυση. Η Βουλή των Λόρδων και η Βουλή των Κοινοτήτων είναι διαιτητές του έθνους, ο βασιλιάς είναι επιδιαιτητής.

**Βολταίρος, Φιλοσοφικές Επιστολές,
1734.**

Χαρακτηρισμός του Ζαν Ζακ Ρουσσό

Παρά τα ελαττώματα που είχε σαν άνθρωπος (κι ήταν ολοφάνερα αυτά σ' όλους εκείνους που προσπάθησαν να γίνουν φίλοι του), ο Ρουσσό ήταν μεγαλοφυΐα: ένα από τα πιο πρωτότυπα πνεύματα όλων των εποχών και δημιουργός ασύγκριτης πρόζας. Ο μοναχικός και φιλύπτοπος χαρακτήρας του είχε ένα πλεονέκτημα: τον έκανε ανεξάρτητο-πάντα έλεγε ό,τι ήθελε να πει δίχως να σκοτίζεται. Το αποτέλεσμα ήταν ότι καταδιώχτηκε άγρια. Τη μισή ζωή του τον κυνηγούσαν από χώρα σε χώρα. Το 1765 νόμισε πως βρή-

κε ασφάλεια και εγκαταστάθηκε στη μικρή κωμόπολη Μοτιέ, αλλά ο ντόπιος εφημέριος ξεσήκωσε τους ανθρώπους εναντίον του και εκείνοι τον λιθοβόλησαν- του έσπασαν τα τζάμια.

Κέννεθ Κλαρκ, Ιστορία του Δυτικού Πολιτισμού. σελ. 271-272

**Το αερόστατο των αδελφών
Μογκολφιέ (1783).**

Χημείο του 18ου αχ, χαρακτηριστικό εποχής.

2. Γράμματα και Τέχνες

α. Η Λογοτεχνία

Ο 17ος αιώνας ονομάζεται και αιώνας του Λουδοβίκου ΙΔ', ο οποίος ενθάρρυνε την ενασχόληση με τα γράμματα και τις τέχνες όσο ελάχιστοι ηγεμόνες. Η γαλλική λογοτεχνία ακολούθησε το γενικότερο κλασικιστικό πνεύμα που κυριάρχησε την εποχή αυτή και στις εικαστικές τέχνες. Τα πρωτεία έχει το θέατρο με τους τρεις κορυφαίους δραματουργούς: Μολιέρο, Ρακίνα και Κορνέιγ. Ο Μολιέρος (1622-1673) στις κωμωδίες του καταδικάζει την ανοησία και υποκρισία της εποχής του, διακωμωδεί την ανερχόμενη αστική τάξη και περιγράφει διαχρονικούς ανθρώπινους χαρακτήρες (Αρχοντοχωριάτης, Φιλάργυρος, Μισάνθρωπος, Κατά φα-

ντασίαν ασθενής κ.ά.). Ο Πιερ Κορνέιγ (1606-1684) αντλεί τα θέματά του από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα (Πολύευκτος, Οράτιος, Σίννας κ.ά.), αλλά το αριστούργημά του είναι το ιπποτικό δράμα Σιντ. Ο Ρακίνας (1639-1699) εμπνέεται από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα μιμούμενος τον Ευριπίδη (Ανδρομάχη, Φαίδρα, Ιφιγένεια, Βρετανικός κ. ά.) και εμβαθύνει στο δράμα της ανθρώπινης ψυχής.

Στους γάλλους εκπροσώπους του λογοτεχνικού Κλασικισμού ανήκουν επίσης ο Μπουαλό (1636-1711), που αφιερώθηκε στην ηθικοπλαστική και σατιρική ποίηση και μιμείται το λατίνο λυρικό Οράτιο, ο Λα Φονταίν (1621-1695), που μιμείται τον Αίσωπο στο έργο του Μύθοι και ο Φενελόν (1651-1715), που με υπόδειγμα την Οδύσσεια έγραψε

τις Περιπέτειες του Τηλέμαχου, έργο παιδαγωγικό.

Κατά το 18ο αιώνα, στη Γαλλία, εκτός από τους μεγάλους εκπροσώπους του Διαφωτισμού, που υπήρξαν ταυτόχρονα σημαντικοί λογοτέχνες, διακρίθηκαν ο Μπομαρσέ (1732-1799) και ο Μαριβώ (1688-1763) για τις κωμωδίες τους.

Πρός το τέλος του 18ου αιώνα εμφανίζεται το νέο πνευματικό και καλλιτεχνικό κίνημα του Ρομαντισμού*. Στην Αγγλική λογοτεχνία παρατηρούνται τάσεις ρεαλιστικές και ανθρωποκεντρικές. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι είναι ο Ντανιέλ Ντεφόε (1660-1731), συγγραφέας του πασίγνωστου Ροβινσώνα Κρούσου και ο Ιρλανδός Τζόνναθαν Σουίφτ (1667-1745), σατιρικός των ηθών και του πολιτισμού της εποχής του, με το έργο του Ταξίδια του

Γκιούλιβερ. Στη Γερμανία αναπτύσσεται το πνευματικό κίνημα Θύελλα και Ορμή που αγνοεί τον κλασικισμό και τον ορθολογισμό και στρέφεται προς το συναίσθημα και τη γερμανική παράδοση. Ο Βίνκελμαν (1717-1768) δίνει διαφορετικό περιεχόμενο στην αρχαιολατρία με το έργο του Ιστορία της τέχνης κατά την αρχαιότητα και γίνεται ο θεωρητικός του νεοκλασικισμού. Ο κορυφαίος γερμανός συγγραφέας και πραγματική μεγαλοφυΐα είναι ο Γκαίτε (1749-1832), που το ρομαντικό μυθιστόρημά του Τα πάθη του νεαρού Βέρθερου άσκησε σημαντική επιρροή στους νέους της Ευρώπης, ενώ το ποιητικό θεατρικό αριστούργημά του Φάουστ θεωρείται από τα σημαντικότερα ποιητικά έργα όλων των εποχών. Ο Σίλλερ (1759-1805) είναι επίσης μεγάλος

ποιητής και θεατρικός συγγραφέας, επηρεασμένος βαθιά από τις ιδέες του διαφωτισμού. Τα θεατρικά έργα του αποτελούν κράμα της κλασικής τραγωδίας και του σαιξπηρικού θεάτρου.

β. Οι εικαστικές τέχνες

Κατά το 17ο αιώνα κυριαρχεί η τεχνοτροπία μπαρόκ (από την πορτογαλική λέξη *baruca*=ακανόνιστο κόσμημα). Μολονότι το μπαρόκ προήλθε από την τελευταία φάση της αναγεννησιακής τέχνης, έχει πολλές διαφορές από αυτή: προτιμά τις καμπύλες, την πολυχρωμία και το διακοσμητικό φόρτο. Το μπαρόκ είναι η τέχνη των ηγεμόνων και της καθολικής εκκλησίας. Επιδιώκει να προκαλέσει τον εντυπωσιασμό και τη συγκίνηση, να εξυμνήσει το μεγαλείο των ηγεμόνων και το κύ-

ρος της καθολικής εκκλησίας απέναντι στους προτεστάντες.

Παρόλο που ξεκίνησε από την Ιταλία, με κύριους εκπροσώπους τον Καραβάτζιο και τον Καράτσι, το μπαρόκ αναπτύχθηκε περισσότερο στις Κάτω Χώρες. Ο φλαμανδός Ρούμπενς (1577-1640) θεωρείται ο μεγαλύτερος ζωγράφος μπαρόκ. Οι συνθέσεις του είναι δυναμικές, τολμηρές, με πλούσια και έντονα χρώματα. Η φήμη του ξεπέρασε τα όρια της χώρας του και, χάρη σ' αυτόν, το μπαρόκ διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη, ακόμα και τη μη καθολική. Σύγχρονος του είναι ο ολλανδός Ρέμπραντ (1606-1669), το έργο του οποίου διακρίνεται για τον πλούτο των χρωμάτων, τη γνώση του σκιοφωτισμού, τη ζωντάνια και την έκφραση των ψυχικών καταστάσεων των προσώπων. Ο φλα-

μανδός Βαν Ντάικ (1599-1641) υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους προσωπογράφους. Ο ολλανδός **Γιαν Βερμέερ (1632-1675)** αγνοήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, εντούτοις σήμερα θεωρείται ως ένας από τους μεγαλύτερους ζωγράφους.

Στην Ισπανία ο **Βελάσκεθ (1599-1660)** αναδείχθηκε αριστοτέχνης στη χρήση των φωτεινών χρωμάτων και θεωρείται πρόδρομος του ιμπρεσιονισμού. Ο **Μουρίλλο (1617-1682)** είναι ζωγράφος θρησκευτικών θεμάτων.

Στη Γαλλία υιοθετήθηκε ο **κλασικισμός***, που έδωσε σημαντικά αρχιτεκτονικά έργα, κυρίως στην εποχή του Λουδοβίκου ΙΔ', όπως για παράδειγμα τα ανάκτορα των Βερσαλλιών, που έγιναν πρότυπο για πολλά άλλα ανάκτορα στην Ευρώ-

πη. Στη ζωγραφική αξιολογότερος είναι ο Πουσσέν (1594-1665), που με το δυνατό λυρισμό του και την αγάπη του για τα αρχαία θέματα επηρέασε πολύ την κλασική ζωγραφική του αιώνα.

Από το 1730 έως το 1780 περίπου κυριαρχεί στην Ευρώπη ο ρυθμός ροκοκό (rocaille = όστρακο). Το ροκοκό είναι η τέχνη των πλουσίων εμπόρων και των τραπεζιτών, των εκπροσώπων της αστικής τάξης, που αποτελούν και τους χρηματοδότες των έργων. Το ενδιαφέρον τώρα στρέφεται από τον εξωτερικό στον εσωτερικό χώρο και η διακόσμηση δεν είναι πομπώδης, αλλά ευχάριστη. Ακόμη και τα θρησκευτικά θέματα αποδίδονται με χάρη και κομψότητα.

Ο κυριότερος εκπρόσωπος του γαλλικού ροκοκό είναι ο Ζαν Α-ντουάν Βατό (1648-1721).

Το 1780 στη Γαλλία υποχωρεί το ροκοκό και εμφανίζεται ένα νέο ρεύμα, ο νεοκλασικισμός, που υιοθέτησε και η γαλλική επανάσταση για την καλλιτεχνική της έκφραση, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Νταβίντ (1748-1825). Στην Ιταλία σπουδαιότερος νεοκλασικιστής είναι ο γλύπτης Κανόβα (1757-1822).

Στην Ισπανία ο μεγάλος Γκόγια (1746-1828) με πρωτοτυπία και δύναμη, χιούμορ, μυστικισμό και ρεαλισμό γίνεται ένας από τους μεγαλύτερους πρόδρομους του ρομαντισμού.

γ. Η μουσική

Η Εκκλησία και οι ηγεμόνες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη

της μουσικής κατά το 18ο αιώνα. Ο Βιβάλντι (1678-1741), ο Μπαχ (1685-1750), ο Χαίντελ (1685-1759) και ο Χάινδν γράφουν θρησκευτική μουσική, μελοδράματα, σονάτες, ορατόρια και συμφωνίες. Ο αυστριακός Μότσαρτ (1756-1791) θεωρείται ο κορυφαίος του μουσικού λυρικού θεάτρου. Εκτός από μελοδράματα έγραψε συμφωνίες, σονάτες, θρησκευτική μουσική και μουσική δωματίου. Είναι αριστοτέχνης στις μελωδίες και συνδυάζει το μεγαλείο, την απλότητα και τη χάρη. Τέλος, το έργο του Μπετόβεν (1770-1827), που υπήρξε μαθητής του Μότσαρτ, διακρίνεται για το βάθος των αισθημάτων και την ασύγκριτη εκφραστική δύναμη.

Η Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία

Όπως η καλή λογοτεχνία όλων των εποχών, η λογοτεχνία του 1500 - 1775 έδωσε έκφραση σε πανανθρώπινα ενδιαφέροντα, αξίες και προβλήματα. Ο έρωτας σε όλες του τις αποχρώσεις, από το χυδαιότερο πάθος ως το αίσθημα της μυστηριακής ένωσης με τον κόσμο, ο πόλεμος με την ωμή του φρίκη και τις ηρωικές θυσίες, ο θάνατος και οι αρρώστιες με τους αναπόφευκτους φόβους τους, η ομορφιά είτε της γυναικείας μορφής είτε του ηλιοβασιλέματος, η απελπισία, η οδύνη και ο πόνος, η αγανάκτηση για την αδικία και η δίψα για το δίκιο, η ελπίδα, η χαρά, το γέλιο και η διασκέδαση, η κολακεία, η περιφρόνηση και

η σάτιρα- όλες οι πολύπλοκες στάσεις εμπειρίας και πόθου του ανθρώπου βρήκαν απλή και συγκινητική έκφραση στην ποίηση, το δράμα και την πεζογραφία της εποχής. Αυτό άρχισε με τον ουμανισμό της Αναγέννησης που οι επιφανέστεροι εκπρόσωποι του υπήρξαν ο Έρασμος, ο Ραμπελαί, και ο Μακιαβέλλι και συνεχίστηκε στην κλασική περίοδο πολλών εθνικών λογοτεχνιών με απaráμιλλους δασκάλους, όπως ο Τάσσο, ο Θερβάντες, ο Σαίξπηρ και ο Ρακίνας, στον ουμανισμό του Διαφωτισμού, που τον εκπροσωπούσαν τα ώριμα έργα των Λομονόσωφ, Ρουσσό και Βολταίρου και τα πρώιμα έργα του Γκαίτε. Παράλληλα η λογοτεχνία αυτή φανέρωσε επίσης, στο περιεχόμενο

της, τα θέματα και τη νοοτροπία της, τις χαρακτηριστικές ιδιομορφίες της εποχής της.

Από την, Ιστορία της Ανθρωπότητας
Ουνέσκο, τόμ. Δ', σελ. 522.

Ο καλλιτέχνης και η ηθική

Πώς, λοιπόν, ο καλλιτέχνης να προστατέψει τον εαυτό του από τη διαφθορά της εποχής του, που τον πολιορκεί από όλες τις μεριές; Περιφρονώντας απλώς τη γνώμη της. Με το βλέμμα ψηλά, ατενίζοντας την ανθρώπινη αξιοπρέπειά του και τον νόμο της φύσης, όχι με το βλέμμα κατεβασμένο στο επίπεδο της ευτυχίας και των αναγκών της ζωής.

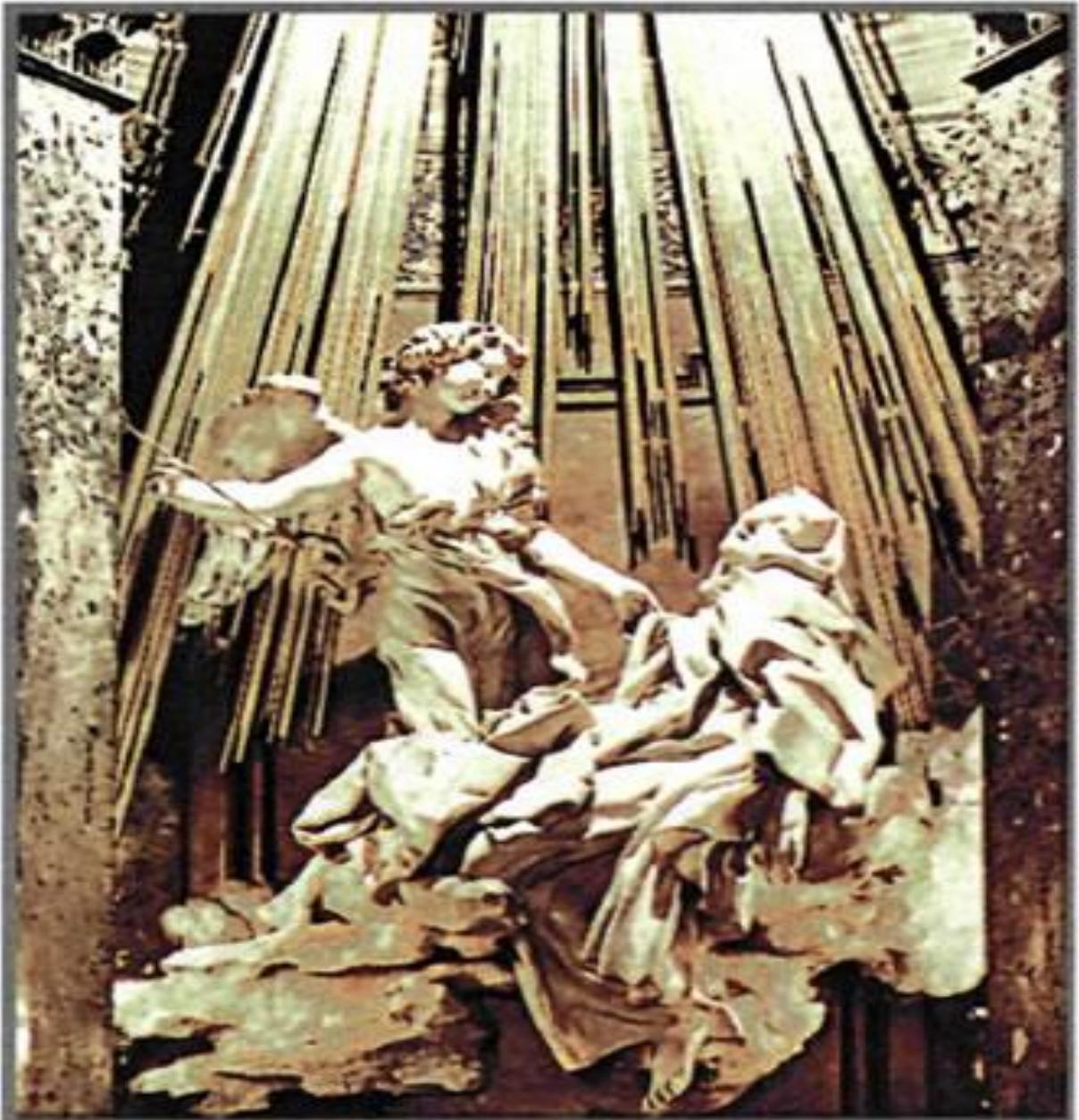
**Φρήντριχ Σίλλερ, Επιστολή Ενάτη,
στο: Για την Αισθητική Παιδεία του
Ανθρώπου, μτφρ. Κλεοπάτρα
Λεονταρίτου, σ. 101.**

Η αισθητική παιδεία του λαού

Η διαπίστωση ότι κάθε σχεδόν ιστορική περίοδο που άνθησαν οι τέχνες και αναπτύχθηκε ευρύτατα η αισθητική ευαισθησία παρατηρείται παράλληλα και παρακμή του ανθρώπινου ιδεώδους, σε βάζει σε σκέψεις. Αλλά και τούτο ακόμα: δεν έχουμε ούτε ένα παράδειγμα, που να δείχνει ότι η υψηλή στάθμη της αισθητικής παιδείας ενός λαού συμβαδίζει με την πολιτική ελευθερία με

**και την αρετή, τα εκλεπτυσμένα ήθη
την ειλικρίνεια και την ευγένεια, με
το υψηλό ήθος.**

**Φρ. Σίλλερ, Επιστολή Δεκάτη, σ.
104.**

**Μπερνίνι, Το όραμα της Αγίας
Θηρεσίας, γλυπτό, 1644-1647,
Ρώμη, Santa Maria della Vittoria.
Από τα πιο χαρακτηριστικά και
δυνατά έργα γλυπτικής του
μπαρόκ.**

Π.Π. Ρούμπενς, Παράδοση της αντιβασιλείας από τον Ερρίκο Δ' στη Μαρία των Μεδίκων, 1622-1625, λάδι σε μουσαμά. Ένας από τους 21 πίνακες της σειράς "Η ζωή των Μεδίκων" που παράγγειλε η βασίλισσα στον Ρούμπενς για τη διακόσμηση του ανακτόρου του Λουξεμβούργου στο Παρίσι, Λούβρο.

**Ρέμπραντ, Μάθημα ανατομίας τον
δρ. Τυλρ, 1632, λάδι σε μουσαμά,
Χάγη, Μέγαρο Μαυρικού**

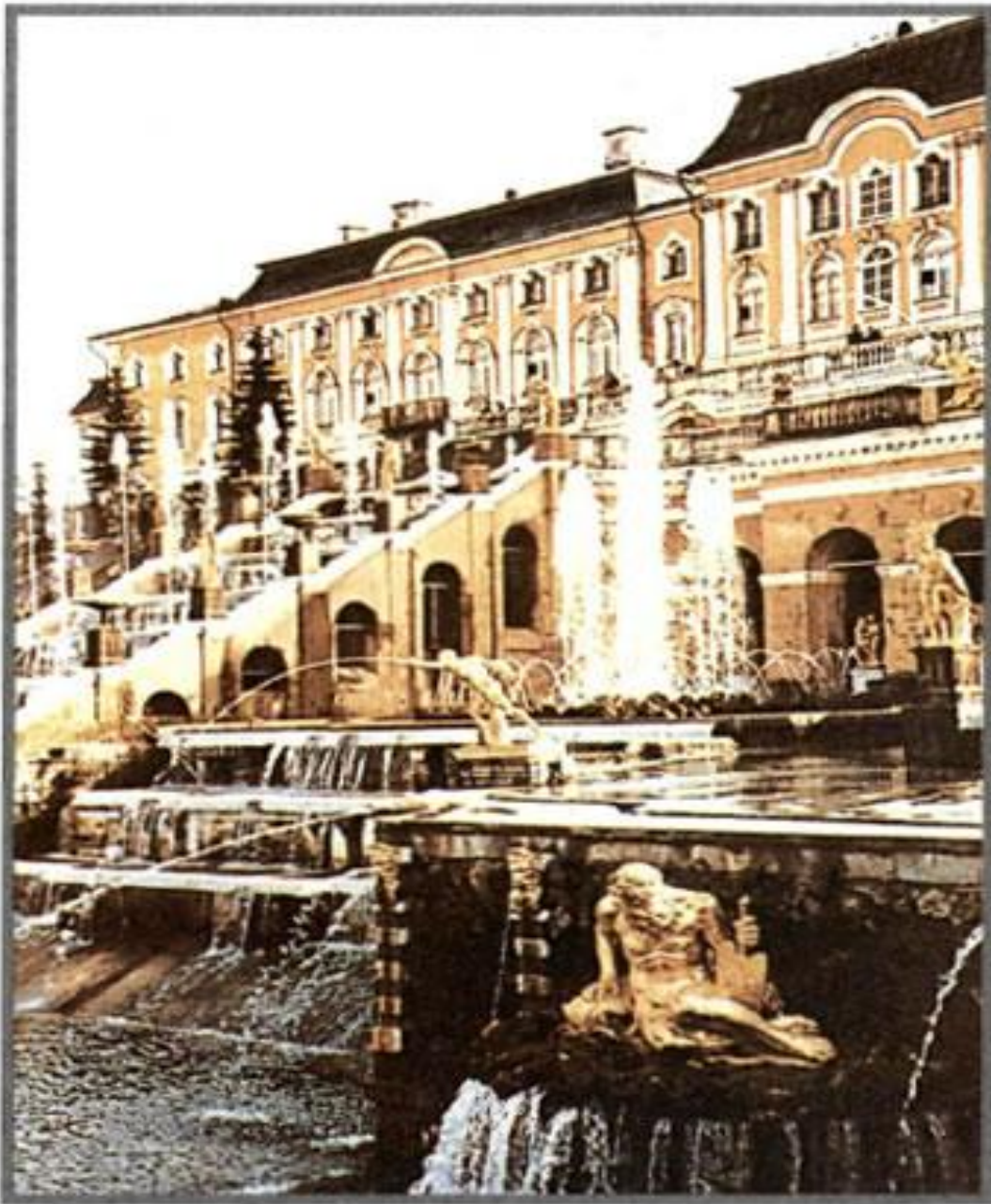
**Βελάσκεθ, Ο Βαλτάσαρ Κάρλος και
ο νάνος του, 1631, λάδι σε
μουσαμά, Βοστώνη, Μουσείο
Καλών Τεχνών**

**Γιαν Βερμέερ, Η μαγείρισσα, περ.
1660, ελαιογραφία σε μουσαμά,
Άμστερνταμ, Βασιλικό Μουσείο.
"Δεν είναι εύκολο να προσπαθήσει
να εξηγήσει κανείς γιατί ένα τόσο
λιτό και ανεπιτήδευτο έργο είναι**

ένα από τα αριστουργήματα όλων των εποχών. Λίγοι όμως απ' όσους έχουν δει το πρωτότυπο θα διαφωνήσουν πως πρόκειται για κάτι σαν θαύμα. Ένα από τα θαυμαστά χαρακτηριστικά του μπορεί κανείς να το περιγράψει, όχι όμως και να το εξηγήσει. Είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Βερμέερ πετυχαίνει μια τέλεια, επίπονη ακρίβεια στην απόδοση της υφής, του χρώματος και της φόρμας, χωρίς το έργο να μοιάζει ποτέ βεβιασμένο ή τραχύ".

Ε. Η. Γκόμπριτς, Ιστορία της Τέχνης, σ. 340.

Το θερινό ανάκτορο του Μ. Πέτρου στην Αγία Πετρούπολη, 1715-1728, σχεδιασμένο από ξένους αρχιτέκτονες. Το 1746- 1755 ανακαινίστηκε και επεκτάθηκε από τον Ιταλό Β. F. Rastelli.

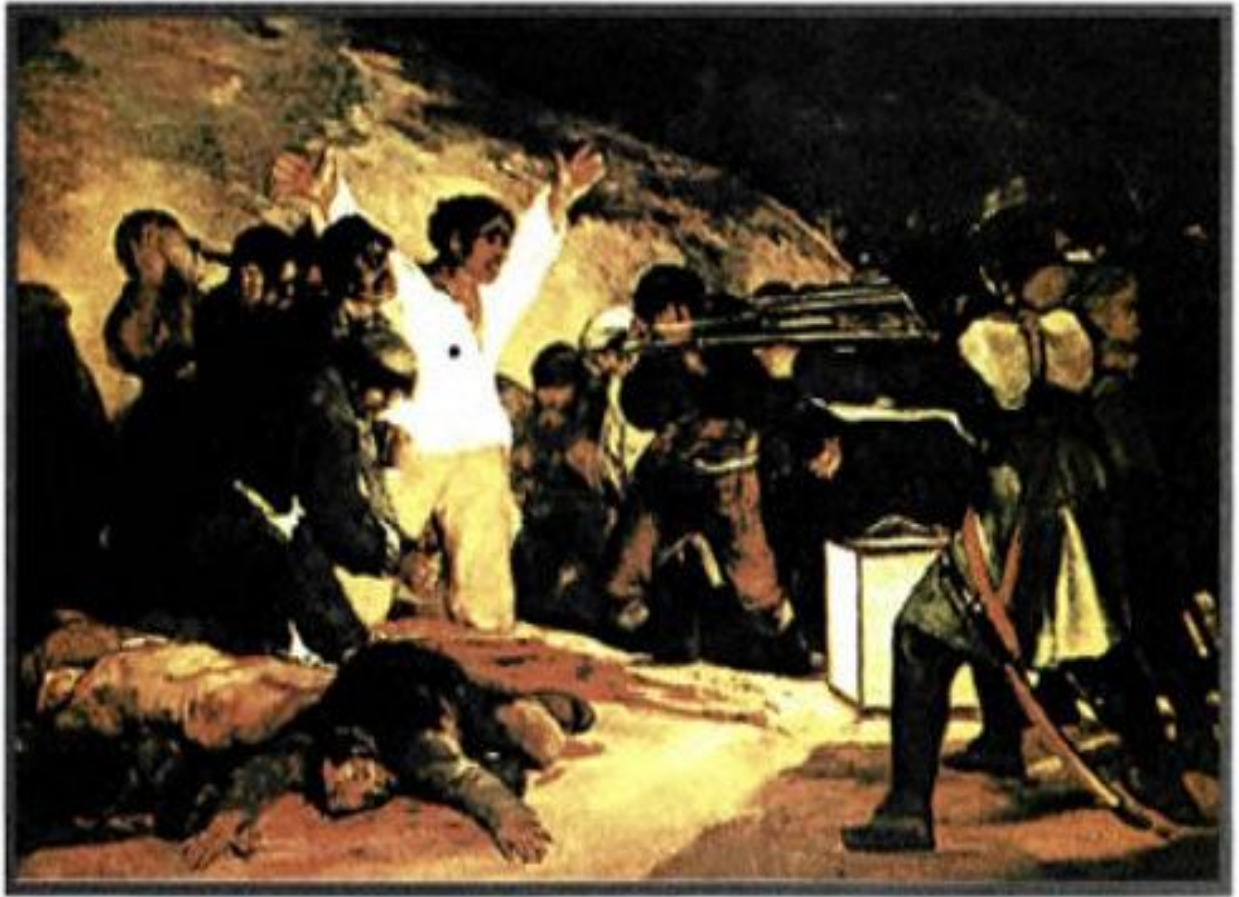
Το εσωτερικό της εκκλησίας στο χωριό Βις της Βαυαρίας, 1745-54, έργο του αρχιτέκτονα Τσίμερμαν (1685-1766) από τα σπουδαιότερα θρησκευτικά μνημεία με διάκοσμο ροκοκό.

"Το Μεσαίωνα οι άνθρωποι που

έμπαιναν στις γοτθικές εκκλησίες, αφήνοντας απ' έξω τις καθημερινές έγνοιες, ένοιωθαν πως περνούσαν σ' έναν άλλο κόσμο. Ήταν όμως ένας μυστηριώδης κόσμος, που προξενούσε το δέος, όπου η ελπίδα για τη σωτηρία ήταν ανάμεικτη με το φόβο για το θάνατο και τη Δευτέρα Παρουσία... Αντίθετα, στις εκκλησίες ροκοκό οι πιστοί προσηλυτίζονται με τη χαρά και όχι με το φόβο. Μπαίνοντας μέσα έχει κανείς μια προκαταβολική γεύση του παραδείσου... Και μου έρχεται στο νου η Δημιουργία του Χάυδν καθώς κοιτάζω τις αρχιτεκτονικές εξάρσεις στην ύπαιθρο των αδελφών Τσίμερμαν... ". Κέννεθ Κλαρκ, Ιστορία του Δυτικού Πολιτισμού, σ. 238 (το κείμενο είναι εμπνευσμένο από την εικονιζόμενη εκκλησία).

**Νταβίντ, Ο όρκος των Ορατίων,
1785, ελαιογραφία, Παρίσι,
Λούβρο. Ο πίνακας θεωρείται ως
το μανιφέστο τον γαλλικού
νεοκλασικισμού, ως "ο ωραιότερος
πίνακας του αιώνα" και ως
επαναστατικό έργο
ανταποκρινόμενο στις ηθικές και
πολιτικές προσδοκίες της αστικής
τάξης.**

Γκόγια (1746-1828). Η εκτέλεση των εξεγερμένων της 3ης Μαΐου 1808 στη Μαδρίτη, 1814, ελαιογραφία σε μουσαμά, Μαδρίτη, Πράδο. Η εξέγερση Ισπανών πατριωτών εναντίον της γαλλικής κατοχής αποδίδεται με συγκλονιστικό τρόπο. Το έργο αποτελεί ύμνο στην αντίσταση και διαμαρτυρία εναντίον της βίας και της βαρβαρότητας.

Ερωτήσεις

- 1. Ποιοι οι κυριότεροι φιλόσοφοι του 17ου αι. και ποιο το έργο τους;**
- 2. Ποιο το περιεχόμενο των θεατρικών έργων τα οποία έγραψε ο Μολιέρος;**
- 3. Να δώσετε τον ορισμό του Μπαρόκ και να αναφέρετε σε ποιές χώρες διαδόθηκε ιδιαίτερα.**
- 4. Τι εκφράζει ο ρυθμός ροκοκό;**
- 5. Ποια φιλοσοφικά ρεύματα κυριαρχούν το 18ο αιώνα και ποιοι ήταν οι κυριότεροι εκπρόσωποί τους;**

8. Η ελληνική πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας

Στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, μέχρι το 1600 περίπου ο πολιτισμός και η παιδεία βρίσκονται σε πραγματική παρακμή, γιατί ελάχιστα σχολεία λειτουργούν, ενώ πολλοί αξιόλογοι πνευματικοί άνθρωποι αναγκάζονται να καταφύγουν στη Δύση. Όμως, μετά το 1600 εμφανίζεται κάποια πνευματική ζωή, που εκπροσωπείται από τον πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη (1572-1638) που ίδρυσε σχολεία και το πρώτο τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη και τον Θεόφιλο Κορυδαλλέα (1572-1646), φορέα του πνεύματος της Αναγέννησης.

Στο χώρο της βενετοκρατούμενης Κρήτης γνωρίζουν αξιόλογη ανάπτυξη τα γράμματα και οι τέχνες και επιτυγχάνεται έξοχος συνδυασμός βυζαντινών και δυτικών στοιχείων. Τα κυριότερα έργα της κρητικής λογοτεχνίας είναι το έπος Ερωτόκριτος του Βιτσέντζου Κορνάρου και τα θεατρικά έργα *Θυσία του Αβραάμ*, πιθανόν του ίδιου, και *Ερωφίλη*, του Γεωργίου Χορτάτση. Οι ιδέες και οι αξίες που περιέχουν αυτά τα έργα, εκφράζουν τον αναγεννησιακό άνθρωπο, όπως τον βλέπουμε στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Μετά το 1669, τα προϊόντα του κρητικού πολιτισμού μεταφέρονται από τους πρόσφυγες στα Επτάνησα και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του επτανησιακού πολιτισμού.

Η μεταβυζαντινή τέχνη στην ηπειρωτική Ελλάδα συνεχίζει τη βυζαντινή παράδοση και έχει έντονα συντηρητικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με τη δυτική Ευρώπη που βιώνει τη μεγαλειώδη Αναγέννηση και το εκρηκτικό Μπαρόκ. Η νοσταλγία για το ένδοξο παρελθόν και η αντίσταση της Ορθοδοξίας για κάθε τι ευρωπαϊκό αποτελούν τα βασικά αίτια της προσκόλλησης στην παράδοση. Εντούτοις το 16ο αιώνα κτίζονται στο Άγιο Όρος και στα Μετέωρα επιβλητικά κτίρια, με πρότυπο κτίσματα της παλαιολόγειας αρχιτεκτονικής.

Η οικονομική ανάπτυξη των κρητικών πόλεων, κυρίως του Χάνδακα (Ηράκλειο) συντέλεσε στην ανάπτυξη της Κρητικής Σχολής. Το 16ο αιώνα κυριαρχεί η μορφή του Θεοφάνη Στρελίτζα Μπαθά (Θεοφά-

νης ο Κρης) που εργάστηκε και στην ηπειρωτική Ελλάδα και τοιχογράφησε τον Άγιο Νικόλαο Αναπαυσά στα Μετέωρα και το καθολικό της Μονής της Λαύρας στο Άγιο Όρος. Στο έργο του συνδυάζει στοιχεία της παλαιολόγειας παράδοσης και της δυτικής τέχνης, δημιουργώντας ένα έξοχο προσωπικό ύφος. Ο Μιχαήλ Δαμασκηνός (1530-1591) είναι περίφημος ζωγράφος φορητών εικόνων που συνδυάζει επίσης το παλιό με το νέο. Αξιόλογοι ζωγράφοι είναι επίσης ο Γ. Κλότζας και ο Θεοδ. Πουλάκης. Οι κρητικοί ζωγράφοι, γενικότερα, δεν αντιγράφουν άκριτα τα ξένα πρότυπα και αποτελούν τη γέφυρα δημιουργικής επικοινωνίας της μεταβυζαντινής τέχνης με τα δυτικοευρωπαϊκά ρεύματα. Μετά το 1669, πολλοί κρητικοί ζωγράφοι κατέφυγαν στα Επτά-

νησα και έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέλιξη της επτανησιακής τέχνης. Ο σπουδαιότερος Επτανήσιος ζωγράφος αυτής της περιόδου είναι ο **Ηλίας Μόσκος**.

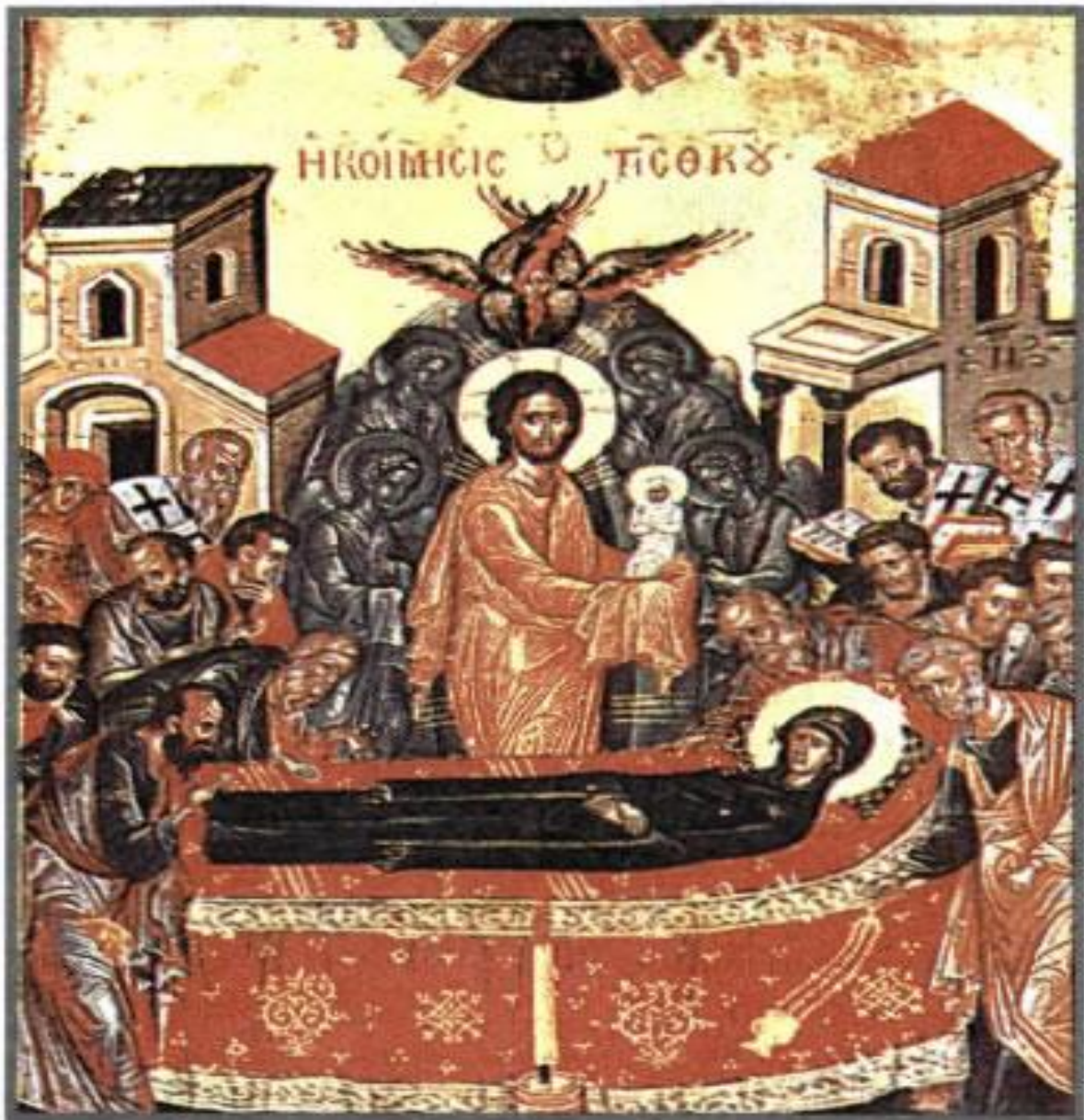
Κατά τα τέλη του 17ου αιώνα η βελτίωση των συνθηκών στην Ελλάδα έχει ευεργετικές επιδράσεις στην εξέλιξη της τέχνης. Χτίζεται μεγάλος αριθμός μοναστηριών και ο αριθμός των ζωγράφων αυξάνεται σημαντικά. Στα Επτάνησα συνεχίζεται η κρητική καλλιτεχνική παράδοση, η οποία θα διαμορφωθεί αφού δεχτεί ευρωπαϊκές επιδράσεις. Σημαντικός εκπρόσωπος αυτών των τάσεων είναι ο **Παναγιώτης Δοξαράς**, με σημαντικό έργο στην Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο. Το έργο του συνεχίζουν ο γιός του **Νικόλαος** και ο **Νικόλαος Κουτούζης (1741-1813)**, προσωπογράφος και ζωγράφος

θρησκευτικών και κοσμικών θεμάτων.

Μέσα στο κλίμα αυτό αναδείχθηκαν οι κορυφαίοι ποιητές μας Διονύσιος Σολωμός (1798 -1857) και Ανδρέας Κάλβος (+1865), ενώ και οι πρώτοι μουσουργοί της νεότερης Ελλάδας ήταν Επτανήσιοι. Συνεπώς, τα Επτάνησα πρόσφεραν πολλά στο νεοελληνικό πολιτισμό, γιατί ήταν η γέφυρα επικοινωνίας του Ελληνισμού με τα πολιτιστικά δρώμενα στη Δύση.

Ένα από τα εντυπωσιακότερα φαινόμενα κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο είναι η άνθηση του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού. Πολλά από τα προϊόντα του φαίνεται ότι έχουν τις ρίζες τους όχι μόνο στο Βυζάντιο, αλλά και στην αρχαία Ελλάδα και αποτελούν, μέχρι σή-

μερα, τον κυριότερο μοχλό αντίστασης στον κίνδυνο αφομοίωσης από σύγχρονους ισχυρούς πολιτισμούς. Το δημοτικό τραγούδι αποτέλεσε την υψηλότερη πνευματική δημιουργία στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας ενώ η λαϊκή τέχνη χαρακτηρίζεται από ποικιλία και πλούτο. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η αρχιτεκτονική των αρχοντικών που χτίστηκαν σε ευημερούντα κέντρα του ελληνικού χώρου (Καστοριά, Αμπελάκια, Ύδρα, Σπέτσες κ.λπ.).

Θεοφάνης ο Κρης, Η Κοίμηση της Θεοτόκου, φορητή εικόνα, ξύλο και αυγοτέμπερα, Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

Π. Δοξαράς, Π Κοίμηση της
Θεοτόκου, ελαιογραφία σε καμβά,
Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη.

**Ο Διονύσιος Σολωμός βρέφος,
ελαιογραφία του Ν. Κουτούζη,
1799-1800, λάδι σε μουσαμά,
Συλλογή Γιάννη Περδίου.**

Ερωτήσεις

1. Ποιοι είναι οι κυριότεροι εκπρόσωποι της Κρητικής Σχολής κατά το 16ο αιώνα;

2. Ποια είναι τα κυριότερα έργα της κρητικής λογοτεχνίας;

3. Πώς εκφράζεται ο λαϊκός πολιτισμός, ο οποίος αναπτύσσεται κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στον ελλαδικό χώρο;

Βυζαντινοί αυτοκράτορες

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ Α'

Ιουστίνος Β'.	565-578
Τιβέριος Α'	578-582
Μαυρίκιος	582-602
Φωκάς	602-610

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Ηράκλειος	610-641
Κώνστας Β'	641-668
Κωνσταντίνος Δ'	668-685
Ιουστινιανός Β'	685-695
	(πρώτη βασιλεία)
Λεόντιος	695-698
Τιβέριος Β'	698-705
Ιουστινιανός Β'	705-711
	(δεύτερη βασιλεία)

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ

Φιλιππικός	711-713
Αναστάσιος Β'	713-715
Θεοδόσιος Γ'	715-717

Η ΣΥΡΙΑΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ)

Λέων Γ'	717-741
Κωνσταντίνος Ε'	741-775
Λέων Δ'	775-780
Κωνσταντίνος ΣΤ'	780-797
Ειρήνη	797-802

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΜΟΡΙΟΥ

Νικηφόρος Α'	802-811
Σταυράκιος	811
Μιχαήλ Α' Ραγκαβές	811-813
Λέων Ε'	813-820
Μιχαήλ Β'	820-829
Θεόφιλος	829-842

Μιχαήλ Γ' **842-867**

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

Βασίλειος Α' **867-886**

Λέων ΣΤ' **886-912**

Αλέξανδρος **912-913**

Κωνσταντίνος Ζ' **913-959**

Ρωμανός Α' Λακαπηνός **920-944**

Ρωμανός Β' **959-963**

Νικηφόρος Β' Φωκάς **963-969**

Ιωάννης Α' Τζιμισκής **969-976**

Βασίλειος Β' **976-1025**

Κωνσταντίνος Η' **1025-**

1028

Ρωμανός Γ' Αργυρός **1028-**

1034

Μιχαήλ Δ' **1034-**

1041

Ζωή και Θεοδώρα **1042**

Κωνσταντίνος Θ' **1042-**

Μονομάχος **1055**

Θεοδώρα 1055-
1056
(δεύτερη βασιλεία)

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Μιχαήλ ΣΤ' 1056-
1057
Ισαάκιος Α' Κομνηνός 1057-
1059

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΚΩΝ

Κωνσταντίνος Ι' Δούκας 1059-
1067
Ρωμανός Δ' Διογένης 1067-
1071
Μιχαήλ Ζ' Δούκας 1071-
1078
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης. 1078-
1081

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ

Αλέξιος Α'	1081- 1118
Ιωάννης Β'	1118- 1143
Μανουήλ Α'	1143- 1180
Αλέξιος Β'	1180- 1183
Ανδρόνικος Α'	1183- 1185

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Ισαάκιος Β'	1185- 1195
Αλέξιος Γ'	1195- 1203
Ισαάκιος Β' (δεύτερη βασιλ.) και Αλέξιος Δ'	1203-

1204

Αλέξιος Ε' Μούρτζουφλος 1204

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΛΑΣΚΑΡΙΔΩΝ (ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ)

Θεόδωρος Α' 1204-
1222

Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης 1222-
1254

Θεόδωρος Β' 1254-
1258

Ιωάννης Δ' 1258-
1261

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Μιχαήλ Η' 1261-
1282

Ανδρόνικος Β' 1282-
1328

Ανδρόνικος Γ' 1328-
1341

Ιωάννης Ε'	1341- 1391
Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός	1347- 1354
Ανδρόνικος Δ'	1376- 1379
Ιωάννης Ζ'	1390
Μανουήλ Β'	1391- 1425
Ιωάννης Η'	1425- 1448
Κωνσταντίνος ΙΑ'	1448- 1453

Γλωσσάρι

Αβράκωτοι (sans culotte):

Μικροαστοί, τεχνίτες και εργάτες του Παρισιού. Ονομάζονταν έτσι υποτιμητικά, γιατί φορούσαν παντελόνια μέχρι τον αστράγαλο και όχι περισκελίδες (κοντά παντελόνια) που ήταν ένδυμα των ευγενών και των αστών.

Ανεικονική αντίληψη: η καλλιτεχνική τάση, βάσει της οποίας στις παραστάσεις δε γίνεται χρήση της ανθρώπινης μορφής.

Απειροστικός λογισμός: Η μαθηματική ανάλυση, η οποία εξετάζει λεπτομερώς τα αλληλοεξαρτώμενα μέρη, με τη διαίρεσή τους σε απειροστά, δηλαδή σε απείρως ελάχιστα μέρη.

Αύγουστος: Ένας από τους τέσσερις συνάρχοντες στο σύστημα της Τετραρχίας που καθιέρωσε ο Διοκλητιανός (δύο Αύγουστοι και δύο Καίσαρες). Τουλάχιστο ως τις αρχές του 9ου αιώνα η ονομασία αυτή χρησιμοποιήθηκε ως συστατικό στοιχείο του αυτοκρατορικού τίτλου.

Αυλάρχης: πρώτος τη τάξει αξιωματούχος των ανακτόρων και έμπιστος του βασιλιά.

Αυτοκράτωρ: Ο τίτλος αυτός συνοδευόταν στο Βυζάντιο συνήθως από την έκφραση πιστός εν Χριστώ Θεώ, όπως και ο τίτλος βασιλεύς, και εξέφραζε τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα της αυτοκρατορικής εξουσίας, η οποία ήταν υπόλογη μόνο απέναντι στον Θεό.

Αψβούργοι: Αυτοκρατορική δυ-

ναστεία που κυριάρχησε στη Γερμανία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (1278-1918).

Βογιάρροι: Τα μέλη της παλαιάς βουλγαρικής και ρωσικής αριστοκρατίας, που συγκροτούσαν αρχικά τη συνοδεία των ηγεμόνων.

Βούλλα: Με τον όρο αυτό δηλώνεται το έγγραφο που έφερε τη σφραγίδα του πάπα της Ρώμης.

Γαληνοτάτη Δημοκρατία: Ονομασία του ναυτικού κράτους της Βενετίας που το κυβερνούσαν οι μεγάλοι πλοιοκτήτες και έμποροι της πόλης. Υποδηλώνει την οικονομική και πολιτική σταθερότητα της Βενετίας.

Γλαγολιτικό αλφάβητο: Ονομάστηκε το αλφαβητικό σύστημα στο οποίο γράφτηκαν τα αρχαιότερα

έργα της σλαβικής γραμματείας (9ος αιώνας) και το οποίο στηρίχθηκε στην ελληνική γραφή. Το γλακολιτικό ονομάστηκε πιθανότατα έτσι από το τέταρτο γράμμα του (Γ) που έχει την ονομασία γλαγόλ.

Δήμοι: Οι φατρίες του ιπποδρόμου, οι οποίες στη διάρκεια του 5ου και του 6ου αιώνα εξελίχθηκαν σε πολιτικές οργανώσεις. Οι Πράσινοι και οι Βένετοι που ήσαν οι κυριότεροι δήμοι, εκπροσωπούσαν διαφορετικές πολιτικές τάσεις.

Δεσπότης: Από τα μέσα του 12ου αιώνα ήταν το δεύτερο σε σημασία βυζαντινό αξίωμα μετά το αυτοκρατορικό. Στα τέλη του 13ου αιώνα τον τίτλο αυτόν έφερε ο ηγεμόνας του κράτους της Ηπείρου (Δεσποτάτο της Ηπείρου).

Δευτερογενής τομέας της

παραγωγής: Ο Τομέας της οικονομίας που αφορά τη μεταποίηση, δηλ. βιοτεχνία και βιομηχανία.

Δίαιτα: Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται, για να δηλώσει το ανώτατο συμβούλιο των αντιπροσώπων των ευγενών, του κλήρου και των αστών στην αυτοκρατορική Γερμανία και σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Δραγομάνος, δραγουμάνος: Διερμηνέας, υψηλό αξίωμα στην κρατική ιεραρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επειδή οι Μουσουλμάνοι δε μάθαιναν ξένες γλώσσες, τις θέσεις που απαιτούσαν γλωσσολογική μάθεια, τις κατείχαν Χριστιανοί, κυρίως Έλληνες. Η πλέον υψηλόβαθμη ήταν αυτή του Μεγάλου Δραγομάνου της Υψηλής Πύλης που εκτελούσε καθήκοντα, παρόμοια με εκείνα του υπουργού Εξωτερικών. Ακο-

λουθούσε σε σπουδαιότητα η θέση του Δραγομάνου του Στόλου της Άσπρης θάλασσας (Αιγαίου).

Δρόμων: Πολεμικό πλοίο των Βυζαντινών, εφοδιασμένο με μία ή δύο σειρές κουπιών και σωλήνα που εκτόξευε το υγρόν πυρ (από τον 7ο αιώνα και εξής).

Εικονοκλάστες: Άλλη ονομασία των εικονομάχων.

Εκλέκτορες: Οι επτά γερμανοί ηγεμόνες που συμμετείχαν στην εκλογή του γερμανού αυτοκράτορα.

Εκλογή: Συλλογή νόμων που δημοσιεύτηκε από τον Λέοντα Γ' και τον Κωνσταντίνο Ε'. Αν και αποτελούσε ουσιαστικά μία επιλογή από νόμους του Ιουστινιανού, η Εκλογή περιέλαβε και διατάξεις προερχόμενες από τοπικές συνήθειες.

"Ελέω Θεού βασιλεία": πολιτική αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο μονάρχης έχει λάβει την εντολή της εξουσίας από τον Θεό στον οποίο και μόνο λογοδοτεί.

Ενωτικοί: Έτσι ονομάζονταν στο Βυζάντιο οι υποστηρικτές της Ένωσης της Ορθόδοξης με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία.

Εξαρχάτο: Διοικητική περιφέρεια του Βυζαντινού κράτους κατά τον 6ο αιώνα, απομακρυσμένη από το κέντρο, της οποίας ο διοικητής (Εξαρχος) συγκέντρωνε την πολιτική και στρατιωτική εξουσία.

Ζ(Γ)ιρονδίνιοι: Ριζοσπαστική πτέρυγα της Νομοθετικής Συνέλευσης που ονομάστηκε έτσι επειδή οι εκπροσωποί της στην πλειονότητά τους προέρχονταν από την περιοχή του Gironde.

Καθολικός άνθρωπος (Homo universalis): Ο άνθρωπος με τα πολλαπλά ενδιαφέροντα, ο πολύπλευρα ανεπτυγμένος άνθρωπος, που αποτέλεσε ιδανικό της Αναγέννησης.

Καίσαρ: Από τις αρχές του 7ου αιώνα ήταν κάτοχος του δεύτερου σε σημασία βυζαντινού αξιώματος (μετά το αυτοκρατορικό).

Κλασικισμός-Νεοκλασικισμός: Πνευματικά και καλλιτεχνικά ρεύματα που μιμούνται τη κλασική αρχαιότητα.

Κεφαλαιοκρατικό ή Καπιταλιστικό σύστημα: Οικονομικό σύστημα που επικράτησε σταδιακά στη Δύση μετά την πτώση της φεουδαρχίας και μετά την Α' Βιομηχανική Επανάσταση. Στο πλαίσιο του η κατοχή και η εκμετάλλευση των μέσων

παραγωγής βρίσκεται στα χέρια ιδιωτών, που έχουν επενδύσει τα κεφάλαιά τους σ' αυτά με σκοπό την αποκόμιση κέρδους, Το σύστημα αυτό θεωρεί το ιδιωτικό κεφάλαιο ως βάση και κινητήρια δύναμη οικονομίας.

Κοινότητα χωρίου: βλ. χωρίον

Κουατροσέντο (Quattrocento): ιταλικός όρος που δηλώνει την προδρομική φάση της Αναγέννησης. Στην κυριολεξία του σημαίνει τον αιώνα του οποίου το δεύτερο ψηφίο είναι ο αριθμός 4 (quattro), δηλαδή το 15ο αιώνα.

Λογοθέτης του Δρόμου: Ο ανώτατος βυζαντινός αξιωματούχος που ήταν αρμόδιος για το οδικό δίκτυο, τις μετακινήσεις μέσα στη βυζαντινή επικράτεια, και κατ' επέκταση για τις μετακινήσεις πρεσβευτών, τη διπλω-

ματία και την εξωτερική πολιτική.

Μαντόνα (Madona): Η εικόνα της Παναγίας στη δυτικοευρωπαϊκή τέχνη.

Μεγάλος βεζίρης: Ο ανώτατος ιεραρχικά αξιωματούχος του Οθωμανικού Κράτους (αντίστοιχος του σημερινού πρωθυπουργού).

Μικρογραφία (μινιατούρα): Ζωγραφική μικρών διαστάσεων πάνω σε βιβλίο.

Μικροτεχνία: Κατηγορία έργων τέχνης που έχουν μικρές διαστάσεις.

Μιλιαρήσιον: Αργυρό νόμισμα, που η αξία του ανερχόταν στο ένα δωδέκατο του χρυσού νομίσματος.

Μνημειακή ζωγραφική: Η μεγά-

λων διαστάσεων ζωγραφική σε ναούς και άλλα κτίρια.

Νόμισμα (solidus): Το χρυσό βυζαντινό νόμισμα.

Νεαρές: Νέοι αυτοκρατορικοί νόμοι. Σώζονται πολλές Νεαρές του Ιουστινιανού Α', του Ιουστίνου Β', αλλά και των αυτοκρατόρων της Μακεδονικής Δυναστείας.

Ορθολογισμός (Rationalismus): Φιλοσοφική θεωρία που δίνει έμφαση στη λογική απόδειξη της αλήθειας (18ος αιώνας).

Πανθειϊσμός: Φιλοσοφική θεωρία που βλέπει την παρουσία του Θεού σε όλα τα πράγματα του κόσμου.

Πάροικος: αγρότης εξαρτημένος από κάποιον ισχυρό γαιοκτήμονα.

Περιβολή: Το δικαίωμα του αυ-

τοκράτορα να διορίζει τους επισκόπους αλλά και η τελετή της υποτέλειας κατά το Μεσαίωνα.

Πορφύρα: Αίθουσα του ανακτόρου ντυμένη στα πορφυρά και προοριζόμενη για τους αυτοκρατορικούς τοκετούς.

Πορφυρογέννητοι: Γόνοι της αυτοκρατορικής οικογένειας που γεννήθηκαν στη διάρκεια της βασιλείας του πατέρα τους.

Πρόνοια: Σύστημα, βάσει του οποίου ο αυτοκράτορας παραχωρούσε έκταση γης, με τα εισοδήματά της σε ένα ισχυρό πρόσωπο, το οποίο από την πλευρά του αναλάμβανε ορισμένες υποχρεώσεις έναντι του αυτοκράτορα. Από το 12ο αι. και εξής οι υποχρεώσεις αυτές είχαν στρατιωτικό χαρακτήρα. Από το 13ο αιώνα η Πρόνοια έτεινε να

καταστεί κληρονομική.

Προστασία: Παρεχόταν από τους δυνατούς στους αδύνατους γείτονές τους, οι οποίοι ήσαν υποχρεωμένοι να πληρώσουν φόρο σε είδος ή να εργάζονται στα κτήματα των δυνατών.

Ρήγας (rex): Τίτλος παραχωρούμενος στους χριστιανούς ηγεμόνες. Η παραχώρηση προϋπέθετε την τυπική αναγνώριση της υπεροχής του βυζαντινού αυτοκράτορα και συνεπαγόταν περιορισμένη κυριαρχία εκ μέρους του αποδέκτη.

Ρομαντισμός: Καλλιτεχνικό ρεύμα που κυριαρχεί στην Ευρώπη στο α' μισό του 19ου αι. Υπερασπίζεται την ελευθερία έκφρασης του καλλιτέχνη, ενώ αντιπαραθέτει τη φαντασία στην κυριαρχία της λογικής. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα

συναισθήματα και στην ατομικότητα του ανθρώπου.

Ρωμανία: Η επικράτεια του Βυζαντινού κράτους.

Σύγκλητος: Συνέχεια της παλαιάς Ρωμαϊκής Γερουσίας, η οποία διατηρούσε στο Βυζάντιο πολιτική ισχύ μέχρι τον 6ο και τον 7ο αιώνα. Υποβαθμίστηκε κατά τον 11ο αιώνα, όταν στις τάξεις της εντάχθηκαν πολλοί έμποροι και βιοτέχνες.

Χάνος-Χαγάνος: Τίτλος των ηγεμόνων των λαών τουρκομογγολικής καταγωγής (Βούλγαροι, Άβαροι, Χάζαροι).

Χρυσόβουλλο: Το επιστημότερο από τα αυτοκρατορικά έγγραφα, το οποίο έφερε ημερομηνία, υπογραφόταν ιδιοχείρως από τον αυτοκράτορα με πορφυρόχρωμο μελάνι και

σφραγιζόταν με τη χρυσή αυτοκρατορική βούλλα.

Χωρίον: Η αγροτική κοινότητα. Η ακμή της χρονολογείται στον 8ο και 9ο αιώνα. Τα θεμέλιά της υπονομεύτηκαν από την επέκταση των δυνατών.

Βιβλιογραφία

Anderson P., Από την αρχαιότητα στο φεουδαρχισμό, μετ, Ε. Οικονόμου-Αστερίου, Οδυσσέας, Αθήνα 1980

Ασδραχάς Σπ., Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15ος-19ος αι.), Μέλισσα, Αθήνα 1979

Βακαλόπουλος Α., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Β': Τουρκοκρατία (1453-1669), Θεσσαλονίκη 1976

Βακαλόπουλος Α., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ. Δ': Τουρκοκρατία (1669-1821), Αθήνα 1973

Beck H.-G., Η βυζαντινή χιλιετία, μετ. Δ. Κούρτοβικ, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990

Bernstein N.- Milza P., Ιστορία

της Ευρώπης. Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, τ. 1-3, μετ. Α. Δημητρακόπουλος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997

Bloch M. κ.ά., Κείμενα Ευρωπαϊκής Ιστορίας, Παπαζήσης, Αθήνα 1985

Braudel F., Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός. Οι δομές της καθημερινής ζωής: το δυνατό και το αδύνατο, μετ. Αικ. Ασδραχά, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995

Burns E., Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της Νεότερης Ευρώπης, τ. Α', μετ. Τ. Δαρβέρης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983

Βυζάντιο και Ευρώπη, Α' Διεθνής Βυζαντινολογική Συνάντηση, Δελφοί, 20-24 Ιουλίου 1985, Ευρω-

**παϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών,
Αθήνα 1987**

**Cerroni V., Η πολιτική σκέψη, τ.
Β': Χριστιανοί και Νεότεροι, μετ.Μπ.
Λυκούδης, Βιβλιοθήκη Πολιτικών
Επιστημών, Παπαζήσης Αθήνα
(Χ.Χ.)**

**Clark C., Ιστορία του Δυτικού
Πολιτισμού, μετ. Α. Βερυκάκη-
Αρτέμη, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1978**

**Γιαννακόπουλος Κ., Βυζάντιο
και Δύση. Η αλληλεπίδραση των
αμφιθαλών πολιτισμών στο Μεσαί-
ωνα και στην Ιταλική Αναγέννηση
(330-1600), μετ. Ε. Βαρουξάκη, Βι-
βλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα
1985**

**Γλυκατζή-Αρβελέρ Ε., Η πολιτι-
κή ιδεολογία του Βυζαντινού Κρά-
τους, μετ. Τ. Δρακοπούλου, Αργώ,**

Αθήνα 1977

**Δερτιλής Γ. - Κωστής Κ. (επιμ.),
Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας
(18ο-2ος αι.), Σάκκουλας, Αθήνα-
Κομοτηνή 1991**

**Δημαράς Κ.Θ., Νεοελληνικός Δι-
αφωτισμός, Ερμής, Αθήνα 1977**

**Κόλλιας Τ.-Δημητρούκας Ι.-
Ιωάννου Θ.-Μπαρούτας Κ., Ιστο-
ρία του Μεσαιωνικού και του Νεό-
τερου Κόσμου 565-1815, ΟΕΔΒ,
Αθήνα 2001.**

**Durant W., Παγκόσμιος Ιστορία
του Πολιτισμού, τ. Δ', μετ. Λ. Κάβου-
ρας, Συρόπουλος & Κουμουνδουρέ-
ας, Αθήνα 1958**

**Furet F.- Richet D., Η Γαλλική
Επανάσταση, μετ. Η. Αθανασιάδης-**

B. Μαργώνης, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1997

Goff Le J., Η Ευρώπη. Μια αφήγηση για παιδιά και νέους, μετ. Β. Τσοκοπούλου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997

Gombrich E., Η Ιστορία της Τέχνης, μετ. Χρ. Κληρίδη- Λ. Κάσδαγλη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994

Guillou A., Ο βυζαντινός πολιτισμός, μετ. Ρ. Odorico- Σμ. Τσοχανταρίδου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996

Hobsbawm E., Η γένεση της Βιομηχανικής Επανάστασης, Κείμενα Ευρωπαϊκής Ιστορίας, 101- 121

Hunger H., Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική λογοτεχνία των Βυζαντινών, τ. 1-3, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1987-1994

Ζακυθηνός Δ., Βυζαντινή Ιστορία (324-1071), Αθήνα 1977

İnalçik H., Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κλασική περίοδος (1300-1600), μετ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995

Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τ. Ζ-ΙΑ' , Αθήνα 1975-1979

Ιωάννου Θ., Η πολιτική των μεγάλων Δυνάμεων στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου και οι παράγοντες διαμόρφωσής της (1789-1815), Νέα Παιδεία 48 (1988), 55-70

Καλοκαιρινός Κ., Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή (146π.Χ- 1453 μ.Χ.), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981

Κανελλόπουλος Π., Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος, Τ. 5-7, Γι-

αλλέλης, Αθήνα 1976

Καραγιαννόπουλος Ι. Ε., Η Βυζαντινή Ιστορία από τας πηγάς, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη

Καραγιαννόπουλος Ι. Ε., Το Βυζαντινό Κράτος, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996

Karlan M., Βυζάντιο και Ελλάδα, μετ. Μ. Βερέτας, Δεληθανάσης, Ανακαλύψεις-Ιστορία, Αθήνα 1994

Καραγεώργος Β. Σ., Η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Μεσαιωνική Περίοδος, τ. Α', Ιστορικές Εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1987

Κιτρομηλίδης Π., Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996

Κιτρομηλίδης Π., Πολιτικοί στοχαστές των νεότερων χρόνων. Βιογραφικές και ερμηνευτικές προ-

σεγγίσεις, Γνώση, Αθήνα 1992

Κολιόπουλος Ι. Σ., Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία (1789-1945), Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998

Κονδύλης Π., Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, 2 τόμοι, Θεμέλιο, Αθήνα 1987.

Κονδύλης Π., Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Θεμέλιο, Αθήνα 1988.

Κρεμμυδάς Β., Νεότερη Ιστορία, Ελληνική και Ευρωπαϊκή, Γνώση, Αθήνα 1990.

Κρεμμυδάς Β. - Πισπιρίγκου Φ., Ο μεσαιωνικός κόσμος, Γνώση, Αθήνα 1985.

Lemerle P., Ο πρώτος βυζαντινός ουμανισμός. Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση και την παιδεία στο Βυζάντιο από

τις αρχές ως το 10ο αι., μετ. Μ. Νυσταζοπούλου- Πελεκίδου, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1981.

Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, 16ος -20ος αι. , Μέλισσα, Αθήνα 1997-1999.

Λουγγής Τ., Επισκόπηση Βυζαντινής Ιστορίας, τ. Α' (324-1204), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998.

Michelet J., Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης, μετ. Κλ. Μητσοτάκη, Εκδόσεις της Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αθήνα 1989.

Mignet F.A., Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης, μετ. Γ. Κουχτσόγλου, Δωρικός, Αθήνα 1989.

Μουσεία τον Κόσμου, Mondadori - Φυτράκης, Αθήνα 1969

Μπαρούτας Κ., Βυζαντινή προ-

**εικονοκλαστική και γερμανική προ-
καρολική τέχνη, Σμίλη, Αθήνα 1989**

**Nicol D., Το δεσποτάτο της Ηπεί-
ρου (1267-1479). Μια συνεισφορά
στην ελληνική ιστορία κατά τον
Μεσαίωνα, Ελληνική Ευρωεκδο-
τική, Αθήνα 1991.**

**Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ.,
Η Μακεδονία στη βυζαντινή εποχή:
"Θέματα Ιστορίας", Β' Ενιαίου Λυ-
κείου, βιβλίο καθηγητή (Επιλογής),
ΟΕΔΒ, Αθήνα 1999, 23-37.**

**Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ.,
Οι Βαλκανικοί λαοί κατά τους Με-
σους Χρόνους, Βάνιας, Θεσσα-
λονίκη 1992**

**Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου
Μ., Οι Βαλκανικοί λαοί. Από την
τουρκική κατάκτηση στην εθνική
αποκατάσταση, Βάνιας, Θεσσα-**

Λονίκη 1991

Obolensky D., Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία. Ανατολική Ευρώπη 500-1453, μετ Γ. Τσεβρεμές, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.

Οι Θησαυροί τον Αγίου Όρους (κατάλογος έκθεσης), έκδοση της Ιερής Κοινότητας του Αγίου Όρους και του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη 1997.

Οι μεγάλοι ζωγράφοι, 3 τόμοι, Fabbri-Μέλισσα, Αθήνα 1971.

Ostrogorsky G., Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, μετ, Ι, Παναγόπουλος, 3 τόμοι, Ιστορικές Εκδόσεις Στ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1978-1981.

Ουνταλτσόβα Ζ.- Λιτάβριν Γ -

Μεντβέντεφ Ν., Βυζαντική διπλωματία, μετ. Π. Ματέρη-Δ. Πατέλης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

Runciman St., Η τελευταία βυζαντινή αναγέννηση, μετ. Λ. Καμπερίδης, Δόμος, Αθήνα 1986.

Runciman St., Ιστορία των Σταυροφοριών, 3 τόμοι, μετ. Ν.Κ. Παπαρόδου, Δ/νσις Εκδόσεων Γεν. Επιτελείου Στρατού, Αθήνα 1977-1979.

Sugar P.F., Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από οθωμανική κυριαρχία (1354-1804), μετ. Π. Χ. Μπαλουξή, 2 τόμοι, Σμίλη, Αθήνα 1994.

Tomson T.M., Ο Ροβεσπιέρος και η Γαλλική Επανάσταση, μετ. Ε. Χατζηγηρηγόρης, Γαλαξίας, Αθήνα 1970.

Vasiliev A.A., Ιστορία της Βυζα-

**ντινής Αυτοκρατορίας, μετ. Δ. Σα-
βράμης, Μπεργαδής, Αθήνα, 1954.**

**Χριστοφιλοπούλου Αικ., Βυζα-
ντινή Ιστορία, 3 τόμοι, Βάνιας, Θεσ-
σαλονίκη 1991-1997.**

**Ψημμένος Ν. Κ., Η ελληνική φι-
λοσοφία από το 1453 ως το 1821,
Γνώση, Αθήνα 1998.**

Περιεχόμενα

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(565-1815)

(συνέχεια)

VIII. ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648) ΕΩΣ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1815) (συνέχεια)

5. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΟΚΡΑΤΙΑΣ

..... 6

6. Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ 8

7. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17^ο ΚΑΙ 18^ο ΑΙΩΝΑ.....	36
8. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.....	78
5. ΓΛΩΣΣΑΡΙ.....	96
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	111

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.